

HAPİS CEZALARININ VE CEZAEVLERİNİN TARİHİ GELİŞİMİ

(Historical Evolution of Prison Sentences and Prisons)

Mehmet Emin ARTUK*

Mehmet Emin ALŞAHİN**

ÖZET

Bu çalışmada, hapis cezaları ve cezaevlerinin tarihi gelişimi incelenmiştir. Tarihi süreç incelendiğinde, cezaevleri, genellikle hükümlülerin yargılama süresince tutuldukları ya da ölüm cezasının infazına kadar bekletildikleri yerler olmuştur. Çalışmada öncelikle cezaevlerinin doğuşundan önceki süreç incelenmiş, ardından cezaevlerinin doğuşu ve gelişimi değerlendirilmiştir. Ayrıca hapis cezasının infaz sistemlerine değinilmiştir. Son olarak hapis cezalarının Türk Hukukundaki gelişimi incelenmiştir.

Anahtar kelimeler: Hapis cezası, cezaevi, hücre hapsi, ceza hukuku, infaz

Abstract

This study examines the historical evolution of prison sentences and prisons. Within the historical process, prisons have generally been places where convicts were held during their trials or were kept until the execution of their death sentences. The study respectively focuses on the period before the birth of prisons, the emergence of prisons and their development. The execution system of imprisonment is also examined within this work. Finally, the development of prison sentences in the Turkish Law is analyzed.

Keywords: Imprisonment, prison, solitary confinement, criminal Law, execution

* Prof. Dr., Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi (E.) Ceza ve Ceza Usul Hukuku Anabilim Dalı öğretim üyesi.

** Yrd. Doç. Dr., Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Ceza ve Ceza Usul Hukuku Anabilim Dalı öğretim üyesi.

I- Genel Olarak

Belirtelim ki, 17. Yüzyıla kadar cezaevleri (hapishaneler) hükümlüye verilen hürriyeti bağlayıcı cezaların yerine getirildiği bir kurum olarak kullanılmamıştır. Diğer bir ifade ile insanların kapatıldığı yerler binlerce yıldır var olmakla birlikte, bunlar günümüzdeki gibi bir fonksiyona sahip değillerdi. Bu yerler değişik amaçlar için kullanılmışlardı. Bu mahaller, cezalandırılmak istenen kişinin Devletin elinin altında bulundurulmasını temin maksadıyla inşa edilmiş tutukevleri (tutukevi fonksiyonu gören yerler) veya ölüm cezasına mahkum olan kişinin cezasının infazına kadar muhafaza edildiği yerler olarak kabul edilmişlerdi. Hatta bu mahaller siyasi mücadelelerde, iktidara geçenlerin karşıtlarını kan akıtmadan ortadan kaldırmak amacıyla gerektiğinde ömür boyu kapattıkları zindan görevini gerçekleştiren yerlerdi. Ortaçağda ceza, genellikle ölüm veya vücuda yönelik olarak bazı uzuvların kesilmesi şeklinde gerçekleşince, hürriyeti bağlayıcı cezaların ve bunların uygulanma yerlerinin bulunmadığı sonucuna varıldı. İşte bu nedenledir ki, hürriyeti bağlayıcı cezaların ortaya çıkışı, cezaevlerinin de ortaya çıkışına bağlıdır.

Hürriyeti bağlayıcı cezaların infazına ilk defa İngiltere'de başlanmıştır. 1555 yılında Piskopos Ridley, Kral tarafından emrine tahsis edilen Bridgewell Şatosunda iş esasına göre mahkumların cezalarının infazı ile ilgilenmiştir. Belirtelim ki, ceza infaz kurumunun ilk olarak hangi ülkede inşa edilmiş bulunduğu ilerde de açıklayacağımız üzere bugün de tartışmalıdır. Bazı yazarlar ilk infaz kurumunun 1595 yılında Hollanda'nın Amsterdam şehrinde inşa edildiğini ileri sürmeleri karşın, diğerleri bu ülkenin İtalya olduğu kanısındadırlar. Diğer bir grup yazar, konunun açıklığa kavuşmadığını ve herhangi bir iddianın çok dikkatli yapılması gerektiği fikrindedirler¹.

Ceza hukukunun diğer bilim dallarından en önemli farkı, ceza normlarına aykırı hareket eden kişilere uygulanacak yaptırımların genel olarak acı ve ızdırap verici nitelikte olmasıdır. Özellikle suçun karşılığı olarak uygulanacak olan hapis cezaları bu açıdan büyük önem taşımaktadır.

Hapis cezalarının tarihçesi ile cezaevlerinin tarihçesi birbiri ile bütünleşmiş durumdadır. Bu nedenle hapis cezalarının tarihçesi incelenirken aynı zamanda cezaevlerinin de tarihi gelişiminin değerlendirilmesi gerekmektedir.

Ceza yaptırımları tarihi süreç içinde değerlendirildiğinde; öldürme, sürgün etme, hapsedme suretiyle toplumdan ayırma, bedenen işkence etme veya azap verme, sosyal bakımdan zarara uğratma şekillerinde uygulanmıştır².

¹ **Önder, Ayhan**, Ceza Hukuku Dersleri, İstanbul 1992, s.495, 496; Ayrıca bkz. **Dönmezer, Sulhi-Erman, Sahir**, Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku, Genel Kısım, Cilt:II, 12. Bastı, İstanbul 1999, s. 621, 622; **İçel, Kayıhan- Sokullu Akıncı, Füsün- Özgenç, İzzet- Sözüer, Adem-Mahmutoğlu, Fatih S.-Ünver, Yener**, İçel Yaptırım Teorisi, İstanbul 2000, s.86.

² **Dönmezer-Erman**, II, s.546.

Ceza infazının tarihçesini, uygulanan yaptırım türlerini de dikkate alarak üç dönemde değerlendirmek mümkündür. Ortaçağın ilk dönemlerine denk gelen birinci dönemde tek ceza aracı olarak kefaret ve para cezaları uygulanmaktaydı. İkinci dönem olarak kabul edilebilecek ortaçağın sonlarında ise, bedene yönelik eza veren canavarca yaptırımlar ve hayata yönelik cezalar tatbik edilmekteydi. Üçüncü dönem sayılan 17. yüzyılda ise, bir suçun karşılığı olarak hürriyeti bağlayıcı cezalar uygulanmıştır³.

Aşağıda hapis cezası ve cezaevlerinin Batı Hukuku ve Türk Hukukundaki tarihi gelişimi ayrı ayrı incelenecektir.

II- HAPİS CEZASININ TARİHİ GELİŞİMİ

1- Batı Hukuku

Avrupa'da hapis cezasının tarihi gelişimi cezaevlerinin doğuşundan önceki ve sonraki dönem olmak üzere iki başlık altında değerlendirilmektedir.

a- Cezaevlerinin Doğuşundan Önceki Dönem

aa) Genel Olarak

Tarihi süreç içinde gönüllü sürgünlük, suç failinin toplumdan kovulması veya mağdurun ailesine teslim edilmesi, kısas ve uyuşma (diyet) kurumlarından sonra hürriyeti bağlayıcı ceza aşamasına geçildiği görülmektedir⁴.

İlkel dönemlerde toplumun az gelişmiş ya da göçebe olmasından veya siyasi iktidarın mutlak oluşundan dolayı yaptırımlar salt cismani cezalardan ibaretti. Söz konusu dönemde ceza hukuku kurallarının ihlal edilmesi durumunda kamunun varlığını garanti etmeye yönelik intikam niteliğinde yaptırımlar suçlunun durumu dikkate alınmaksızın, suçluyu yok etmek veya mağdurun zararını tazmin etmek gayesi ile uygulanmaktaydı. Zira ilkel toplumlarda suç işleyen kişi kamunun düşmanı sayılmakta ve ona karşı her türlü araçla mücadele edilmekteydi⁵.

Hapis cezalarına eski dönemlerin şehir ve devletleri olan Babil, Mısır, Yunan ve Romalılarda rastlanmaktaydı. Ancak bu dönemde suçluların hapsedilmesi, cezanın infazına yönelik değildi. Suçlular yargılanma ve cezanın infazına kadar hapsediliyor⁶,

³ **Demirbaş, Timur**, Hürriyeti Bağlayıcı Cezaların ve Cezaevlerinin Evrimi, in:Hapishane Kitabı, Editörler:Emine Gürsoy Naskali-Hilal Oytun Altun, İstanbul 2005, s.3-40; **Demirbaş, Timur**, İnfaz Hukuku, 3. Baskı, Ankara 2013, s.97.

⁴ **Dönmezer-Erman**, II, s.619 vd.

⁵ **Demirbaş**, s.99; **İçli, Tülin Günşen-Öğün, Aslıhan**, Türkiye'de Cezaevlerindeki Rehabilitasyon Faaliyetleriyle İlgili Sosyolojik Bir Analiz, Ankara 1999, s.15.

⁶ Söz konusu dönemde hapishaneler aynı zamanda idam edilecek mahkumların idama kadar tutul-

suçlu buldukları takdirde cismani cezalara çarptırılıyorlardı. Diğer bir ifade ile hapis cezası ilkel toplumlara yabancı bir kurumdu. Hapis ancak suçlunun tutulması işlemini yerine getirmeye yarıyordu. Bu nedenle hapis cezalarının tarihi nisbeten daha yenidir⁷.

İran ve Asurlularda ceza olarak bedeni cezalara ve bedenin bir uzvunun kesilmesine müracaat edilirdi. Yunan hukukunda sürgün ve para cezaları uygulanırdı. Roma hukukunda aynı şekilde büyük ölçüde para cezalarına müracaat edilirdi. Ayrıca Roma, mahkumlara örneğin madenlerde çalıştırma gibi topluma faydalı ağır iş yükleyen ilk devletlerdendi. Antik çağlarda hürriyetin kısıtlanması, bugün için tutuklanmaya tekabül eden geçici bir tedbirdi⁸.

Aşağıda Eski Yunan, Roma, Cermen, Kilise Hukuku ve Müşterek Hukuk açısından hapis cezaları değerlendirilecektir.

bb) Eski Yunan

Eski Yunan'da cezanın esası, kısas ve intikamdı. Platon, cezanın amacının korkutma ve iyileştirme olduğunu belirtmesine rağmen, bu husus uygulamaya yansıtılmamıştı. Atina Mahkemeleri tarafından Eski Yunan döneminde suç işleyen kişilere; "Onursuzluğa ve kölelik durumuna sokma", "kamuya açık alanlarda rezil etme", "para ve malvarlığı cezaları", "sürgün", "dayak atmak suretiyle bedeni terbiye etme cezası" ve "zehirleyerek, ipe asarak, topuzla vurarak, kılıçla keserek, boğarak, yakarak, uçurumdan atarak öldürme cezası" verilmekteydi⁹.

cc) Roma

Roma hukukunda suç işleyen kişiye uygulanacak bir yaptırım türü olarak hapis cezası mevcut değildi. Cezaevleri, suç işlediği iddia edilen kişinin yargılanması sırasında el altında tutulması ve hakkında hükmedilecek cezanın infaz edilebilmesi için alıkonulduğu yerlerdi¹⁰.

Roma Krallık döneminde "tullianum" adı verilen cezaevi bulunmaktaydı. "Tullianum" un yer altında bir kısmı, yeryüzünde ise iki kısmı vardı. Hapishane meşe kütükleri ile birbirinden ayrılmış hücrelerden oluşmaktaydı. Ayrıca askerlerin disiplin

dukları yerlerdi. **İçel- Sokullu Akıncı-Özgenç- Sözüer- Mahmutoğlu- Ünver**, s.86; **Demirbaş**, s.99.

⁷ **İçel- Sokullu Akıncı-Özgenç- Sözüer- Mahmutoğlu- Ünver**, s.86.

⁸ **Stéfani, G-Levasseur, G-Jambu-Merlin, R.**, Criminologie et science pénitentiaire, 2. Edition, Paris 1970, s.257, 258.

⁹ **Demirbaş**, s.99; **Kurt, Mehmet**, Cezaların İnfazı ve Ceza İnfaz Kurumlarının Sorunları, Ankara 2007, s.7.

¹⁰ **Artuk, Mehmet Emin- Gökçen, Ahmet-Yenidünya, A. Caner**, Ceza Hukuku Genel Hükümler, 7. Baskı, Ankara 2013, s.681.

cezalarının infazına yönelik olarak garnizon hapisanelerine de Roma döneminde rastlanmaktaydı¹¹.

Roma vatandaşlarına karşı bedeni cezalar yerine para cezası uygulanmaktaydı. Roma hukukunda sadece köleler için kabul edilen hapis cezasının infazı, cezaevinde değil, bir işyerinde çalıştırılmak suretiyle gerçekleştirilirdi. Hakimin ölüm cezasını infaz etmediği durumlarda, mahkumun ömür boyu hapiste kalması mümkündü¹².

Roma'da ödenmeyen borçlar nedeniyle borçlunun tutulduğu özel zindanlar bulunmaktaydı. Borçlu borcunu ödeyemez ya da ödemek istemez ise, alacaklının kölesi olmasına hükmedilirdi. Bu durumda alacaklı borçlusunu özel hapisanesine alabilir ve onu zincirlemek ya da vücudu kanayınca kadar dövdürtmek şeklinde zalimane yollara başvurabilirdi¹³.

Nitekim bu hususla ilgili olarak 12 Levha Kanunlarında; *“Bir kimse, kendisine borçlu olan vatandaşı hâkim (majistra) önüne götürür, borçlu borcunu ödeyemezse muayyen şekillere riâyet ederek ona el kor, evine götürür ve zincire vurur. Muayyen zaman içinde yine ödeyemezse öldürebilir. Veya köle olarak satar. Alacaklı birden fazla ise borçlu, alacaklar nispetinde parçalara ayrılır”* şeklinde düzenlemelere rastlanmaktaydı.

Roma hukukunda köleler, savaş esirleri ve alt seviyede bulunan insanların çalışmaya zorlanması için hürriyeti bağlayıcı cezaya mahkumiyet söz konusu olmaktadır¹⁴.

Roma'da suçlular hapis cezası yerine çalışmaya gönderilmekteydi. Zira Roma'da devlet ekonomisinin temelini çalışma cezası oluşturmakta, hatta İmparatorluk döneminde hürriyeti bağlayıcı yasaktı¹⁵. Ayrıca Roma'da kölelik sistemi var olduğu ve köleler eşya olarak nitelendirildikleri için cezaları “efendileri” tarafından infaz ettiril-mekteydi¹⁶.

Hristiyanlığın ortaya çıkışına kadar sayısı az olan cezaevleri, Hristiyanlıkla birlikte yaygınlaşmaya başladı. Ancak gerek cezaevinde bulunan kişi sayısının fazlalığı gerek kapatıldıkları yerlerin dar olması nedeniyle mahkumların uyuyacakları yer bulmaları bile zordu. Aynı zamanda havasızlık, pislik ve beslenme sorunları nedeniyle hemen her sabah bir mahkumun cesedi çıkarılmaktaydı¹⁷.

¹¹ Demirbaş, s.100.

¹² Artuk-Gökçen-Yenidünya, s.681.

¹³ Demirbaş, s.100.

¹⁴ Öztürk, Bahri - Erdem, Mustafa Ruhan, Uygulamalı Ceza Hukuku ve Emniyet Tedbirleri Hukuku, 10. Baskı, Ankara 2008, s.346.

¹⁵ Demirbaş, s.100.

¹⁶ Özbek, Veli Özer, İnfaz Hukuku, 3. Baskı, Ankara 2013, s.35.

¹⁷ Demirbaş, s.101; Özbek, s.35.

Hristiyanlığın etkisini arttırması ile birlikte cezaevi koşullarında iyileştirmeler gözlenmiştir. **Ulpian'sın**, “*cezaevi cezalandırmaya değil, bilakis insanların gözetlenmesine hizmet eder*” şeklindeki düşüncesi bu açıdan büyük önem taşımaktadır¹⁸.

dd) Cermenler

Cermenlerde ceza hukuku intikam alma esasına dayandığı ve suç işleyen kişi toplumun düşmanı olarak görüldüğü için, hürriyeti bağlayıcı ceza bulunmakla birlikte, uygulaması çok azdı¹⁹. Bu dönemde, dinin ceza hukukuna olan etkisi nedeniyle 500'lü yıllara kadar hürriyeti bağlayıcı cezaların tanınmadığı belirtilmektedir. İlk hürriyeti bağlayıcı cezalar, bedene ve hayata yönelik ağır cezaların yerine af niteliğinde hükmedilmekteydi²⁰.

Hapis cezası 8 inci yüzyılda *Langobarden*'lar tarafından uygulanmaya başlanmıştır. Büyük Karl, 813 yılında suçluların ıslahı için, ölümden korkmalarını da sağlamaya yönelik olarak yüksek bir yerde hürriyetlerinden yoksun bırakılarak hapsedilmeleri gerektiğini belirtmiştir²¹.

ee) Kilise Hukuku

Antisosyal davranışı bir günah olarak algılayan Kilise hukuku, bu durumdaki kişilerin doğru yolu, tecrit ve tövbe ederek bulabileceği²², mahkumun kendini diğer insanlardan ayırması gerektiği, böylece Tanrı'ya yaklaşmış olacağı düşüncesindeydi²³. 4. yüzyıldan itibaren manastırlarda ahlaka aykırı davranış sergileyen rahip ve rahibelerin manastırın çalışma odalarına kapatılması hapis cezasının ortaya çıkmasında önemli bir etkiye sahiptir. Söz konusu uygulama ile mahkumun kefaret yoluyla ıslahı amaçlanmaktaydı²⁴.

Kilise hukukunda hapis cezası ilk kez manastırlarda, hükümlünün bir hücrede belirli bir işi yapmaya mecbur edilmesi suretiyle uygulanmaktaydı. Cezanın infazı sırasında rahipler belirli aralıklarla mahkumu ziyaret ederek, ona dini ve ahlaki telkinlerde bulunurlardı²⁵.

817 tarihinden itibaren hücre hapsinin uygulanmasını savunan Aix-la-Chapelle

¹⁸ Demirbaş, s.101.

¹⁹ Öztürk-Erdem, s.346.

²⁰ Demirbaş, s.101, 102; Özbek, s.35.

²¹ Demirbaş, s.102.

²² Stéfani-Levasseur-Jambu-Merlin, s.258.

²³ Dönmezer-Erman, II, s.621.

²⁴ Demirbaş, s.102; Özbek, s.35.

²⁵ Söz konusu uygulamanın bugünkü bağımsız hücre sisteminin en gelişmiş örneğini oluşturduğu belirtilmektedir. Demirbaş, s.102.

Konsili (din bilginleri toplantısı), mahkumlara çalışma imkanının, kitapların verilmesini, ziyaretçi kabulünün sağlanmasını tavsiye etti²⁶.

Manastır zindanlarında din adamlarına yönelik uygulanan hapis cezası, Kilise hukukunun gelişmesi ile birlikte 9. ve 10. yüzyıllardan itibaren manastır tarafından ayrılmış özel haphanelerde ruhban sınıfından olmayan kişiler hakkında da uygulanmaya başlanmıştır. Bu ceza kişinin iç dünyasını iyileştirmeye yönelik olarak belirli bir süre ya da ömür boyu uygulanabilmekteydi. Ancak söz konusu ceza özellikle kapısı ve penceresi olmayan bir yerde zincirlemek ve sadece ekmek, su vermek suretiyle infaz edildiği için, zamanla kötüye kullanılmaya başlanmıştır. Ayrıca hapis cezası genellikle kırbaç cezası ile birlikte uygulanmıştır. Kilise hukukunda hapis cezasının amacının hükümlünün sosyal entegrasyonunu sağlamaktan ziyade, ‘cehenneme atılmadan önce tehlikede bulunan ruhunun kurtarılması’ şeklinde ifade edilmekteydi. Sonraki dönemlerde başrahipler ve psikoposların hapis cezasına hükmetmeye yetkili kılındıkları da görülmektedir²⁷.

Buna göre, hapis cezasını geliştiren Kilise olmuştur. Modern ceza infaz ilminin kaynakları XVII. Yüzyıla dayanmaktadır²⁸. XVII. yüzyıldan itibaren ise Kanonik Hukuk hapsi bir ceza olarak benimsemiştir. Kilise hukukunda ceza, cismani bir azaptan ziyade bir yoksunluk şeklinde tecelli ediyordu. Nitekim kiliseye göre, rahibin yükselebilmesi için yalnızlık nasıl şartsa, günahkârların ve suç işleyenlerin de kötülüklerden kurtulabilmeleri için yalnızlık gerekiyordu. Bu nedenle kilisenin egemen olduğu dönemlerde hapis cezası manastırlarda özel olarak ayrılan bölümlerde infaz edilmekteydi²⁹.

Béziers Konsili (1266), kilise mahkemeleri tarafından mahkum edilenlerin geceleyin tecrit edilmelerini, gündüzün konuşmamak kaydıyla birlikte çalışmalarına karar verdi. Kilise hukukunun etkisiyle laik cezaevleri de dahil olmak üzere, her türlü cezaevlerindeki mahkumlara yardım etmek için hayır dernekleri kuruldu. Hatta çok önceleri Nicée Konsili (325) mahkumlara yiyecek ve giyecek dağıtılmasına karar vermişti 17 nci asrın başında İspanya’da kadınların hapsiyle ilgili olarak bir eser yayınlandığı gibi Floransa’da bir rahip de çocuk ıslahevinin inşasını düzenledi. Aziz Benoit tarikatına mensup Mabillon 1690 yılında ceza infaz ilminin ilk belirtisi sayılan “Dini tarikatların haphaneleri üzerine düşünceler” (Réflexions sur les prisons des ordres religieux) adlı kitabını yayınladı. Mutlak tecride karşı çıkan müellif, cezaevinde çalışma, hijyen, havalandırma ve ziyaretçi kabulü hakkında çeşitli reformların yapılmasını teklif ettiği gibi modern cezaevi taslağını da çizdi. Aynı çeşit cezaların mahkumların

²⁶ Stéfani-Levasseur-Jambu-Merlin, s.258.

²⁷ Özbek, s.36.

²⁸ Stéfani-Levasseur-Jambu-Merlin, s.258.

²⁹ Gülşen, Recep, Hürriyeti Bağlayıcı Cezaların İnfazında Çağdaş Sistem, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1993, 9 vd.

mizaçlarına göre farklı farklı etkiler yaratabileceğini vurgulayan Mabillon, cezanın tesbiti ve infazı rejiminin şahsileştirilmesini tavsiye etti³⁰.

ff) Müşterek Hukuk

Ortaçağda aşırı dolu olan ve hijyen kurallarına dikkat edilmeyen cezaevleri yararlanma sırasında kişileri el altında bulundurma görevi icra eden müesseselerdi³¹.

Ortaçağda hapis cezası manastırlar dışında oldukça az uygulanmaktaydı. Bu dönemde genellikle kral mahkumun hayatını kurtarmak için ömür boyu hapis cezasını seçmekte ve kişinin hayatını bağışlamaktaydı. 13. yüzyıldan 15. yüzyıla kadar hapis cezası şehir devletlerinde bir yaptırım şekli olarak uygulanmaktaydı. Ancak bedene ve yaşama yönelik cezalar asli ceza niteliği taşıdığı için³², hapis cezası ikincil öneme sahipti ve daha iyi bir amaca hizmet etmemektedir. Zira bu dönemde hapis cezaları şato, sur veya kale zindanlarında insani olmayan koşullar altında infaz edilmekteydi³³. Ortaçağın sonlarına doğru bazı kaleler siyasi mahkumların müebbet hapsinin veya hükümdar buyruklarının icrası için kullanılıyorlardı³⁴.

Müşterek hukukta, hapis cezasının infazı ile hükümlünün ıslahı ve rehabilite edilmesi amacı bulunmuyordu. Aynı zamanda bu dönemdeki hapishaneler günümüzdeki gibi olmadığından, hükümlülerin tutuldukları yerler onun statüsüne göre farklılık arz etmekteydi. Nitekim hapis cezaları kimi zaman şehir kulelerinde, kimi zaman belediye binalarının bodrumlarında infaz edilmekteydi. Bununla bağlantılı olarak da asiller ile kimsesiz ve evsiz kişilerin hapishaneleri farklıydı³⁵.

Hapis cezaları, 15. yüzyılda bütün Avrupa'da hafif suçlara, zabıta düzen ve emirlerine aykırılıkları da kapsayacak bir biçimde sık sık uygulanmıştı. Bu nedenle 1500'lü yılların ortalarına kadar ölüm cezası en yaygın yaptırım şekli olarak uygulanmaktaydı. Örneğin İngiltere'de VIII. Henri zamanında (1509-1547) yaklaşık 72.000 kişi idam edilmiştir³⁶.

Ölüm cezası dışında en çok müracaat edilen cezai yaptırım topluma faydalı olduğu ileri sürülen kürek cezası³⁷ idi. Bu yaptırım daha sonraları yelkenli gemilerin gelişimi ile sona ermiştir. Kürek cezasına mahkum olanların serbest kaldıklarında

³⁰ Stéfani-Levasseur-Jambu-Merlin, s.259.

³¹ Stéfani-Levasseur-Jambu-Merlin, s.258.

³² Ortaçağda bedeni cezalara veya bedeninin bir uzvunun kesilmesine (örneğin, elin bileğe kadar kesilmesi) rastlanırdı. Bunun dışında bazen sürgün cezasına da hükmedilmekteydi. Bkz. Stéfani-Levasseur-Jambu-Merlin, s.258.

³³ Özbek, s.36.

³⁴ Stéfani-Levasseur-Jambu-Merlin, s.258.

³⁵ Özbek, s.36.

³⁶ Demirbaş, s.105.

³⁷ Bu yaptırım, suç işleyenlere devlete ait gemilerde kürek çektirmek şeklinde uygulanmaktaydı.

topluma yeniden kabulleri söz konusu değildi. Onlar ya toplumun merhametine ya da tekrar suç işlemeye terkedilmişlerdi. Teşhir cezası gibi daha hafif cezalar da aynı sonuçlara varma tehlikesi taşıyordu³⁸.

Müşterek hukukta, hapis cezası diğer yaptırımların yanında yasal bir ceza türü olarak ilk kez 1532 Carolina'da düzenlenmiştir. Nitekim bu hususla ilgili olarak Carolina m.11'de; "*hapishane hükümlünün muhafaza altında tutulmasına hizmet etmelidir*" denilmekte, aynı şekilde 157. maddede ilk kez işlenen hırsızlık suçu bakımından hapis cezası uygulanacağı belirtilmekteydi³⁹. Carolina'nın esası korkutma ve kefaretti. Bu dönemde hapis cezası genellikle bedene yönelik cezalar yerine getirilene kadar hükümlünün karanlık ve küçük zindanlarda tutulması şeklinde uygulanmaktaydı. Ancak bu koşullar hükümlünün işkence çekmesine hatta bazen hükümlünün zindanda unutulmasına dahi neden olmaktaydı⁴⁰.

b- Cezaevlerinin Doğuşu ve Sonraki Dönem

aa) Genel Olarak

İlkel toplumlarda suç işleyen kişilere uygulanan yaptırımlar bedensel cezalar olduğu ve hapis cezası uygulanmadığı için, o dönemde cezaevlerine ihtiyaç duyulmamıştı⁴¹. Hapis cezasının cismani cezaların yerine kaim oluşu, ceza infaz biliminin doğuşu ile alakalıdır. Ölüm cezasına yapılan eleştirilerin hapis cezası hakkında geçerli olmayışı ve ilmi esaslara uygun olarak infaz edilmesi durumunda ıslaha imkân sağlanması bu tür cezaları, temel yaptırım haline getirmiştir⁴².

Cezaevinin ceza çektirmek amacıyla ne zaman ve nasıl kullanılmaya başlandığı bilimsel bir kesinlikle tayin edilemez⁴³. Çağdaş anlamda suçluyu alıkoymak veya onu iyileştirmek amacıyla bir araç olan cezaevinin XVI. Yüzyılda açıldığı belirtilmekle birlikte hangi ülkede açıldığı konusu tartışmalıdır. Önceleri bu ülkenin Hollanda olduğu kabul edildi. Sonra İtalya'nın bu şerefi taşıdığı öne sürüldü. Üçüncü bir fikir olarak ilk ıslahevlerinin İngiltere'de Bridgewell adıyla 1555 yılında meydana getirildiği⁴⁴, sonradan kurulan benzer müesseselerin bu adı aldıkları, 1597'de diğer ıslah ev-

³⁸ Stéfani-Levasseur-Jambu-Merlin, s.258.

³⁹ Basit hırsızlığın tekrarründe ölüm cezasına ve ona refakat eden işkencelere sık sık başvurulurdu. Bkz. Stéfani-Levasseur-Jambu-Merlin, s.258; Öztürk-Erdem, s.347.

⁴⁰ Demirbaş, s.106; Özbek, s.37.

⁴¹ İçel- Sokullu Akıncı-Özgenç- Sözüer- Mahmutoğlu- Ünver, s.87.

⁴² Erem, Faruk, Adalet Psikolojisi. Suçlu Psikolojisi – Usul Psikolojisi-Mahpusun Psikolojisi, 8. Baskı, Ankara 1988, s.417 vd.

⁴³ Dönmezer-Erman, II, s.621.

⁴⁴ Avrupa'da cezaevi fikrinin ilk kez, 1557 yılında Londra'da Bridgewell çalışma evinin kurulması ile ortaya çıktığı, burada yağmacılık eylemlerini gerçekleştiren kişilerin, serseri, fahişe, dilenci gibi kişilerin cezalandırıldığı belirtilmektedir. Bkz. İçel- Sokullu Akıncı-Özgenç- Sözüer- Mahmutoğlu- Ünver, s.87; Özbek, s.37.

lerin planlarının yapıldığı, 1609'da her şehirde bir tane Bridgewell inşası için emir verildiği belirtilmektedir⁴⁵. Hollanda'nın Ruchthaus'larından 40 yıl önce kurulduğu ifade edilmiştir⁴⁶.

16. yüzyılın ikinci yarısında cezalandırmanın amacı konusunda meydana gelen değişimle birlikte, bedene ve yaşama yönelik cezaların yerini özgürlüğün belli bir süreyle sınırlandırıldığı cezalar almıştır. Modern anlayışta, hapis cezasının temel amacı, hükümlünün ıslahı ve topluma yeniden kazandırılmasıdır⁴⁷.

18. yüzyıl hapis cezası ve cezaevleri bakımından olağanüstü bir dönem olarak göze çarpar. Bu dönemde Amerikalı ve Avrupalı bilim adamları, toplumun doğasını, bireyin onun içerisindeki yerini ve dolayısıyla suçluların cezalandırılması usulünü sorgulamaya başladılar. Hapishanelerin aşırı derecede kalabalık ve kötü yönetildiği, vahşi bedensel cezaların uygulandığı ve suçların arttığı bu dönemde, ıslah konusunda ilk reformlar yapıldı⁴⁸.

1800'ler öncesinde, Amerika'da da; Avrupa'da olduğu gibi kırbaç, damga, uzuv kesme gibi bedensel cezalandırma yöntemleri temel yaptırım şekli olarak kabul edilmişti. Daha ağır suçların sanıkları ise, idam ediliyordu. Bu dönemde, hapishaneler sadece yargılanan sanıkların duruşma günlerini beklemeleri veya borcunu ödeyemeyenlerin tazyik edilmesi için kullanılıyordu⁴⁹.

Hapis cezasının cezalandırma sisteminin esası haline gelmesi, Fransız İhtilali ile birlikte özgürlüğün insan için vazgeçilemeyecek bir değer oluşunun anlaşılması sonucu gerçekleşmiştir. Fransız İhtilalinden önce Avrupa'da suçluluk, işkence ve halkın gözleri önünde asma gibi infaz şekilleriyle önlenmeye çalışılmıştı. Sırf bu amaçla ölüm cezasına çarptırılmış kimselerin parçalanmış bedenleri teşhir ediliyordu. 19. yüzyılın başlarından itibaren bu uygulamalar yerlerini kademeli olarak modern ceza sistemlerine bırakmaya başladı. Yeni hedef suçlunun vücuduna eziyet çekirtmek değil, onu değiştirip doğru yola yönlendirmek olmuştu⁵⁰. Ancak cezaların infazında korkutma ve ödetme düşüncesi tamamen geçerliliğini yitirmediğinden, sadece hapis yetersiz görülerek, buna örneğin, angarya eklenmişti⁵¹.

Islahla ilgili reformlara katkıda bulunan pek çok düşünür arasında, muhtelif seyahatler yapmak suretiyle, Türkiye de dahil Avrupa'daki bir çok cezaevini incele-

⁴⁵ **Dönmezer-Erman**, II, s.622, dn.10.

⁴⁶ **Dönmezer-Erman**, II, s.622.

⁴⁷ **Özbek**, s.37.

⁴⁸ **Demirbaş, Timur**, "Kara Avrupası Devletleri İnfaz Sistemlerinde, İnsan Haklarının Gelişimi", in: T.C. Adalet Bakanlığı 21. Yüzyıla Girerken Cezaların İnfazı Sempozyumu (21-22 Ocak 2000), Ankara 2001, s.183.

⁴⁹ **Artuk-Gökçen-Yenidünya**, s.682.

⁵⁰ **Artuk-Gökçen-Yenidünya**, s.682.

⁵¹ **Gülşen**, s. 9 vd.

yen⁵² *John Howard* (1726-1790) önemli bir yere sahip olmuştur. 1777'de yayınlamış olduğu “*İngiltere ve Galler'deki Hapishanelerin Durumu*” (*The State of Prisons in England and Wales with Preliminary Observations and an Account of Some Foreign Prisons*) adlı kitabında ziyaret etmiş olduğu hapishaneler hakkındaki gözlemlerini anlatan *Howard*, buralardaki korkunç koşulları ve özellikle disiplinsizliği dile getirmişti.

Howard'ın reform planının ana hatlarını aşağıdaki şekilde belirtmek mümkündür⁵³:

- Hükümlülerin birbirlerinden etkilenmesinin önlenmesi için, cezaevinde mahkûmlar gece ve gündüz kesin olarak ayrılmalı, izole edilmelidir.
- Ücret ödenmek suretiyle zorunlu çalıştırma sistemi benimsenmelidir.
- İnfazdan sonraki zaman için ücretin bir kısmının kesilmesine ilişkin yükümlülük getirilmelidir.
- Ceza infaz kurumlarında hijyenik koşullar sağlanmalıdır.
- Gelişime ve geliştirmeye yönelik açık bir sistem inşa edilmeli, infaz kurallarına uygun davranan hükümlülerin ceza sürelerinin kısaltılabilmesine imkan tanınmalıdır.

Howard'a göre, cezaevi suçluların ahlaki yönden uslanma amacını sağlamak hedefini gütmelidir. Bu konuda ise, çalışma ve din iki önemli araç olup, ayrıca mahkûmların hijyenik yerlerde bulundurulmaları ve uygun bir beslenme rejimine tabi tutulmaları gereklidir⁵⁴.

Howard'ın düşünceleri doğrultusunda, yeni bir cezaevi sistemi kurulmasına yönelik 1779 Cezaevi Yasası (*Penitentiary Act of 1779*) İngiliz Parlamentosunda kabul edilmiştir. Söz konusu yasa uyarınca cezaevinin dört temel özelliği vardı: **a)** Güvenli ve sağlıklı bir bina, **b)** Suçluların kurallara uyduklarından emin olmak için denetim, **c)** Mahkûmların yemekleri için ödedikleri ücretin kaldırılması, **d)** Reformcu bir rejim. Cezaevi Yasası, *Howard* hayattayken yürürlüğe girmesine rağmen, ancak 1842'de uygulanmaya başlanmıştır⁵⁵.

bb- Avrupa'da İnfaz Hareketi

Mabillon'un eserinin etkisi ile Avrupa'nın Katolik ülkelerinde model müesseseler kurulmuştur. Nitekim XI. Clément tarafından 1703 yılında genç mahpuslara mahsus islahat tesisi (Saint Michel Cezaevi), 1735 yılında XII. Clément'in inşa et-

⁵² **Taner, Tahir**, Ceza Hukuku. Umumi Kısım, 3. Baskı, İstanbul 1953, s.599.

⁵³ **Özbek**, s.39, 40; ayrıca bkz. **Dönmezer-Erman**, II, s.623.

⁵⁴ **Dönmezer-Erman**, II, s.623.

⁵⁵ **Artuk-Gökçen-Yenidünya**, s.682.

tiği kadın hapishanesi; Torino (1757), Milano (1759, çocuk ve kadınların ayrı kaldıkları hücre cezaevi) ve Venedikte (1760) benzer müesseselere yer verilmiştir. XIV. Vilain, 1773'te⁵⁶ geceleri mahkumların tek başlarına kaldıkları, gündüzün birlikte çalıştıkları bir hapishaneyi Gand'da inşa etti⁵⁷. Hemen hemen aynı zamanlarda Avrupa'nın diğer ülkelerinde de benzer cereyanlar başladı. Amsterdam'da inşa edilen erkek cezaevinde 1603'den itibaren geceleri tecrit usulü uygulandı. Hollanda'nın çeşitli şehirlerinde mahkum ve sanıklar iplik ve dokuma atölyelerinde (Spinluis ve Rasphuis) çalıştırılıyorlardı. Penolojik araştırmalar Howard'ın (1726-1790) etkisiyle bir ilerleme kaydetti⁵⁸.

Lizbon depreminde mağdur olanlara yardım etmek için İngiltere'yi 1755 yılında terk eden John Howard'ın bindiği gemiye korsanlar el koydu. Howard Brest'te zindana atıldı. Orada gördükleri ileriki hayatını etkiledi. İngiltere'ye döndükten sonra Howard, kendini hapishanelerin reformu konusuna vakfetti. 1773 yılında Bedford Kontluğu görevlisi (Shérif) olan Howard, İngiliz Hapishanelerinin Fransızlarınki gibi içler acısı olduğunu tespit etti. Konuyla ilgili Fransa (3 kez), Hollanda (6 kez), Almanya'ya (4 kez) gitti ve 1777 yılında gözlemlerinin neticelerini yayınladı. Daha sonra seyahatlerine devam ederek İspanya, Portekiz, Rusya ve Türkiye'yi ziyaret etti. Buralarda hastaneler, karantina mahalleri ve hapishanelerle ilgilendi. Uzakdoğuya gitmeyi düşünürken Tifüs'ün bir çeşidi olan "hapishane ateşi" ne yakalanarak öldü. Eserlerinde havalandırma ve beslenme de dahil olmak üzere sağlığa uygun bir rejimin uygulanmasına, mahkumların mutlak olmayan bir tecride, çalışma ve ruhsal yardıma tabi olmalarına taraftardır. Howard'ın infaz hukukundaki rolü çağdaş Beccaria'nın ceza hukuku alanında yaptığı çalışmalara benzer. Nitekim Beccaria 1764 yılında yayınlanan "Suçlar ve Cezalar" adlı kitabını, Milano Cezaevleri Müfettişlerinden dostu Alexandre Verri ile yaptığı görüşmeleri sonucu kaleme almıştır⁵⁹.

cc- Tarihsel Süreç İçerisinde Hapis Cezasının İnfaz Sistemleri

Günümüze kadar hürriyeti bağlayıcı cezalar çeşitli safhalardan geçmiştir. İfade etmeliyiz ki, hapis cezasının gayesinin değişmesiyle bu cezanın infaz şekli de bir değişikliğe uğramıştır. Bu itibarla hapis cezasının tarihi gelişimi ile bağlantılı olarak hapis cezasının infaz sistemlerinin incelenmesi bu konuda yol gösterici nitelik taşımaktadır. Hürriyeti bağlayıcı cezaların infazı ile ilgili olarak beş sistemin⁶⁰ bulundu-

⁵⁶ *Dönmezer-Erman*, Gand cezaevinin 1772'de inşa edildiğini belirtmektedir. Bkz. **Dönmezer-Erman**, II, s.622.

⁵⁷ Görüldüğü gibi, Auburn sisteminden yaklaşık 50 yıl önce benzer bir cezaevi inşa edilmişti. Bkz. **Voulet, Jacques**, *Les Prisons*, Paris 1951, s.17.

⁵⁸ **Stéfani-Levasseur-Jambu-Merlin**, s.259, 260.

⁵⁹ **Stéfani-Levasseur-Jambu-Merlin**, s.260-261.

⁶⁰ *Voulet*, Müşterek Hapis, Pensilvanya, Auburn ve İrlanda sistemlerinden bahsetmiş, bu infaz sistemlerinde faillerin kapalı olarak muhafaza edildiklerini, 19. Yüzyılın sonlarından itibaren ise

ğu kabul edilmektedir⁶¹. Bunlar; Müşterek Hapis (Topluluk), Hücre (Pennsylvania), Karma (Auburn), Dereceli (İrlanda) ve Yeni Sistem'dir⁶². Biz aşağıda bu beş sistemle birlikte ayrıca Panoptikon infaz sistemini de inceleyeceğiz.

i- Müşterek Hapis (Topluluk) Sistemi

Modern anlamda ilk hapisanenin 1595 yılında Amsterdam'da kurulduğu kabul ediliyor ise de, cezalandırmanın amacıyla ortaya çıkan yenilik ve değişikliklerle birlikte hapis cezasının ilk yansımasının İngiltere'de ortaya çıktığı iddia edilmektedir. Bu amaçla İngiltere kralı VI. Eduard tarafından 1555 yılında Bridgewell Şatosunda bir "çalışma evi" inşa edildiği, burada serseri, fahişe, dilenci ve basit hırsızlık suçu işleyenlerin toplum için ortaya çıkardıkları olumsuz durumların azaltılarak topluma entegrasyonunun sağlanmaya çalışıldığı belirtilmektedir. Ancak yukarıda da belirttiğimiz gibi, Şatoda yer alan bu kısımların cezaevinden çok çalışma evi niteliği taşıdığı da ifade edilmelidir⁶³.

Amsterdam cezaevleri 1588 yılında genç bir hırsızın ölüm cezası yerine devlet tarafından eğitilip iyileştirilmesine karar verilmesi ile ortaya çıkmıştır. Bu husus şehir meclisinde uzun süre tartışılmış ve 1595 yılında Klarissen Manastırı'nın bir kısmının çalışma ve iyileştirme kurumu olarak düzenlenmesine karar verilmiştir⁶⁴.

İlk cezaevlerinde Amsterdam Sistemi de denilen bu infaz şekli uygulanmıştır⁶⁵. Hürriyeti bağlayıcı cezanın toplu şekilde infazını öngören Amsterdam Cezaevinde

mahkumların duvar ve parmaklık olmayan yerlerde (açık cezaevlerinde) hapis cezalarını çektiklerini belirtmiştir. **Voulet**, s.13-15.

⁶¹ *Bouzat-Pinatel*, hürriyeti bağlayıcı cezaların infaz sistemlerini iki başlık altında incelemektedir. 1- Hürriyeti bağlayıcı cezaların klasik sistemleri: Burada birbirine zıt iki sistem vardır (Müşterek hapis ve hücre hapis sistemi). Bunların arasında karma (uzlaştırıcı) sistemler vardır (Auburn Sistemi ve Dereceli İrlanda Sistemi). 2- Yeni Sistemler: Bu sistemlerde mahkumlar cezaevlerinde hürriyetlerinden yoksun bir biçimde bulundurulurlardı. Buralarda gerçekleşebilecek olumsuzluklardan etkilenmeleri için geceleyin hücrelerinde tek başlarına kalırlar. Ancak gündüzleri iş ve hayatları, yeniden sosyalleşmeleri ve serbest bırakıldıklarında güçlüklerle karşılaşmamaları için mümkün olduğu kadar serbest insanları gibi düzenlenir. Mahkumlar birlikte spor yapar ve birlikte çalışırlar. Hücre dışındaki çalışmaları ya müessese içinde veya dışında olmak üzere iki şekilde gerçekleştirebilir. Bu sistemlerde iyi hal gösteren mahkumlar mükâfatlandırılır (her hücrede radyo, umumi televizyon gibi). Mükafata hak kazanabilmek için mahkumların gayret göstermeleri aranır. Bkz. **Bouzat-Pinatel**, I, n.42 vd. s. 482 vd.

⁶² *Erem*, sistemleri müşterek hapis, hücre hapsi ve tedricen serbesti sistemi olarak üçe ayırmaktadır. Bkz. **Erem**, Adalet Psikolojisi, s.359. Sarıhan bu konuda dört sistemin varlığından bahsetmekte ve bunları; Topluluk sistemi (Amsterdam Sistemi), Hücre Sistemi, Tedrici Serbesti Sistemi (İrlanda Sistemi) ve Sosyalleştirme olarak sıralamaktadır. Bkz. **Sarıhan, Şenal**, Cezaevi Gerçeği, (I), in: Cumhuriyet, 13.1.2000 tarihli nüsha, s.6

⁶³ **Özbek**, s.37; **Öztürk-Erdem**, s.347.

⁶⁴ **Özbek**, s.38.

⁶⁵ Bkz. **Demirbaş**, Kara Avrupa'sı Devletleri İnfaz Sistemlerinde, İnsan Haklarının Gelişimi, s.183.

yaptırım, mahkûmların birlikte bulundurulması suretiyle infaz edilirdi. Bu sebeple buna “müşterek hapis (topluluk) sistemi” de denilmektedir⁶⁶.

Gerçekten mahkûmların gruplar halinde gece gündüz birlikte bulundurulmasının en eski örneğine 1596'da Amsterdam'da inşa edilen erkek cezaevinde rastlanmaktadır⁶⁷. Amsterdam cezaevinde 150 kişiden oluşan erkek mahkûmlar küçük koğuşlarda kalmakta, gündüzleri tahta ve iplik işleri ile uğraşmakta, ayrıca din eğitimi almaktaydılar. Böylece mahkûmlar ağır bir iş yükü ve din eğitimi ile birlikte sosyal yaşama alıştırılmakta ve rehabilite edilmekteydiler⁶⁸.

Amsterdam'da 1595 yılında ağır suç işlemiş erkekler için kurulan cezaevini, 1597 yılında kadınlar için kurulan “Spinnhuis” isimli cezaevi takip etmiştir⁶⁹.

Amsterdam cezaevleri diğer ülkeler de örnek teşkil etmiştir. 1600'lü yılların başında Almanya'nın Bremen, Lübeck, Hamburg ve Danzig şehirlerinde çalışma evleri açılmıştır. 18 yüzyılın sonlarına doğru Almanya'da 60'a yakın çalışma evi bulunmaktaydı. Ancak ifade etmeliyiz ki, söz konusu cezaevlerinde hürriyeti bağlayıcı cezalar ortaçağın bir yansıması olarak bedene yönelik cezalar ile birlikte uygulanmaktaydı. Özellikle 17. Yüzyıldan itibaren zincire vurma, kaleye kapatma, kürek cezası en sık uygulanan yaptırımlardı⁷⁰.

Topluluk sisteminin⁷¹ lehinde olarak;

- Sistemin az masraflı olması,
- Sistemin uygulandığı cezaevlerinin inşalarının kolay olması⁷²,
- Günlük yaşamdaki gibi toplu yaşamının getirdiği kolaylıkların burada da geçerli bulunması,
- Sistemin niteliği gereği çalışma düzeninin sanayi organizasyonlarına yaklaşması ileri sürülmüştür⁷³.

⁶⁶ **Bouloc, Bernard**, Pénologie, Paris 1991, s.118, n.170. Ancak kadınlar erkeklerden, küçükler yetişkinlerden ayrı tutulurdu. Bkz. **Donnedieu De Vabres**, Traité de droit criminel et de législation pénale comparée, 3.Edition, Paris 1947, n.425, s.483.

⁶⁷ **Güran, Sakıp**, Cezanın İnfazı, Ankara 1942, s.9.

⁶⁸ **Dönmezer-Erman**, II, s.622; **Özbek**, s.38.

⁶⁹ **İçel-Sokullu Akıncı-Özgenç- Sözüer- Mahmutoğlu- Ünver**, s.87; **Özbek**, s.38.

⁷⁰ **Özbek**, s.38.

⁷¹ Bazı müellifler topluluk diye ayrı bir infaz rejiminin bulunmadığını, suçluların gece gündüz bir arada bulundurulmalarının başka bir rejimin tatbikinin imkânsızlığından doğan bir zorunluluğa dayandığını ileri sürerler. Bkz. **Dönmezer-Erman**, II, s.624, dn.18.

⁷² **Stéfani-Levasseur-Jambu-Merlin**, s.347; **Donnedieu De Vabres**, n.584, s.334.

⁷³ Bkz. **Donnedieu De Vabres**, n.584, s.334, **Bouzat, Pierre-Pinatel, Jean**, Traité de droit pénal et de criminologie, Tome: I, Droit pénal général par Pierre Bouzat, 2.Edition, Paris 1970, n.425, s.483; **Bouloc**, s.118, n.171; **Voilet**, s.13; **Stéfani-Levasseur-Jambu-Merlin**, s.347.

İptidai bir infaz usulü olan müşterek hapsin sakıncaları⁷⁴ uygulamada kendini göstermiştir. Bu tarz infaz usulünün ilk olumsuz neticeleri mahkûm çocukların, yetişkinlerle birlikte bulunmasından kaynaklanmıştır⁷⁵. Çocukların cezalarının kendilerine mahsus yerlerde infazı, yaşanan olumsuzluklar ve acı tecrübelerden sonra uygulanabilmiştir⁷⁶. Bir arada ve devamlı temas halinde bulunan mahkûmlar, cezaevinden manen ve maddeten daha kötü bir biçimde ve tekrar cezaevine dönmek üzere çıkıyorlardı. Mahkûmların birbirleriyle temasına engel olmak için konuşma yasağı getirildi. Ancak bu usul de, cezaevinde kat'î bir konuşmamayı temin edemediği gibi, beraberliğin meydana getirdiği sakıncaların ortadan kalkmasına engel olamadı. Konuşma yasağının uygulanabilmesi için ağır cismani cezalar tatbik edildiyse de, hiç bir zaman mutlak anlamda sükunet sağlanamadı⁷⁷.

Buna göre, topluluk sisteminin getirdiği sakıncaları aşağıdaki şekilde maddeler halinde özetlemek mümkündür:

a) Topluluk sisteminde, temas halindeki mahkûmlar, en azılı hükümlülerin etkisi altında kalmaktadırlar. İlk defa suç işleyen mahkûmların, ahlaki kötülüğü olanlarla bir arada bulunmaya zorlanmaları adil değildir. Suçu itiyat edinenlerle ilk defa suç işleyenlerin bir arada bulunmaları kötü etkileşmelere sebep olmaktadır. Bu nedenle hükümlünün pişmanlık olması elde edilmez. Ayrıca koğuştaki mahkûmların kendilerini ispatlama çabası ve gösteriş yapma arzuları koğuştaki disiplini zayıflatır. Sonuç olarak, sistem kişiyi ıslah etmekten uzak olup, hükümlüyü daha kötü bir duruma getirir⁷⁸.

b) Mahkûmlar koğuştaki bir bütün olarak değerlendirildiği için, idarecilerin iyiyi kötüden, ıslah olanı olmayanı ayırması mümkün değildir.

c) Mahkûmlar diğerlerini dert ortağı olarak gördükleri için, eğilimlerini, tehlikeli uzmanlıklarını birbirlerine naklettikleri gibi tavsiyelerde de bulunurlar. Bu tür dav-

⁷⁴ Nitekim Amsterdam Cezaevinde infaz, 1603 yılından itibaren mahkûmların geceleri ayrılması, gündüzleri ise çalışmak üzere bir arada bulundurulmaları suretiyle gerçekleştirilmiştir. Bkz. **Dönmezer-Erman**, II, s.622.

⁷⁵ **Taner**, s.598.

⁷⁶ Çocukların kişiliklerine uygun bir biçimde büyüklerden ayrı bir infaz rejimine tabi tutulmaları zorunluğu çocuk ıslah evlerinin meydana gelmesini sonuçladı. İtalya'da ilk çocuk ıslah evi *Filippo Franci* (1625-1693) tarafından 1667 tarihinde Floransa'da kuruldu. Daha sonra 1703'de *Papa Clément XI* Roma'da ikinci bir ıslah evi tesis etti. Bu müesseselerde çocuklara sanat öğretiliyor, dini terbiye veriliyordu. Gözetim vazifesi ise rahipler tarafından yerine getiriliyordu. Saint Michel adıyla meşhur olan bu müesseseye yalnız mahkûm çocuklar değil, yetimler, öksüzler, ihtiyarlar ve fakir kadınlar da kabul olunuyordu. Ancak mahkûm çocuklarla birlikte barındırılmayan bu gruplar, müessesenin hususi kısımlarına kabul olunuyordu. Bkz. **Güran**, s.10; ayrıca bkz. **Pinatel, Jean**, *Traité élémentaire de science pénitentiaire et de défense sociale*, Paris 1950, s.XL-VIII-XLIX.

⁷⁷ **Artuk-Gökçen-Yenidünya**, s.684.

⁷⁸ Bkz. **Erem**, *Adalet Psikolojisi*, s.360; **Bouloc**, s.118, n.171; **Taner, Tahir**, *Ceza Hukuku*, Umumi Kısım, 3. Basım, İstanbul 1953, s.598.

ranışlar cezanın ıslah edici etkisini neticesiz bırakır⁷⁹. Bu sistemde hürriyeti bağlayıcı cezalardan beklenen uslandırma gayesi elde edilemez. Nitekim iyi huylardan çok fena huylar çabuk ve kolay etkiler. Uslanma kabiliyeti olan mahkûmlar, fena adamlarla, aylarca, yıllarca bir arada yaşamaya mecbur olduklarından, onların etkileri altında kalırlar. Suç işleme hikayelerini dinleyerek, aksine daha ziyade kötülüğe meylederler⁸⁰.

d) Aynı koşuhta kalan hükümlüleri tahliye edildikten sonra, diğeri mahkûmlarla tanınma utanç ve şantaj tehlikesine maruz kalırlar. Bu hal onların topluma entegrasyonunu zayıflatır, hatta önler⁸¹.

e) Müşterek hapis cezaevinde düşünölen ve fakat fiili imkânsızlık nedeniyle işlenemeyen suçların tahliyeden sonra iştirak halinde işlenmesini kolaylaştırır. Diğeri bir ifade ile mahkûmlar tahliyelerinin ardından günlük hayatta irtibatlarını devam ettirmekte ve iştirak halinde yeni suçlar işlemektedirler⁸².

f) Etkileşim ve toplu davranışa sebep olur⁸³. Mahkûmlar arasında çeteleşmeler ve suç organizasyonlarının doğmasına neden olan sistem, hapisanelerde isyan, firar gibi hadiselerin artmasını ve düzenin bozulmasını sonuçlamaktadır⁸⁴.

g) Özellikle Almanya'da 30 yıl savaşlarının ardından, devletler ekonomik yönden zayıfladığı için söz konusu kurumlar zamanla özel müteşebbislere kiralanmış ve kazanç kapısı olarak görölmüştür. Bununla birlikte toplu infaz dar odalarda hijyen koşullarına uyulmadan gerçekleştirildiğı için zaman zaman toplu ölümlerin yaşanmasına neden olunmuştur⁸⁵. Buna göre topluluk sistemi niteliğı gereğı hapis cezasının insanı olmayan koşullarda infazına neden olmaktadır.

ii- Hücre (Pennsylvania) Sistemi

Müşterek hapsin yukarıda belirtilen sakıncaları dikkate alınmış ve mahkûmların birlikte bulundurulmaması düşünölenerek ceza infaz usulünde Pennsylvania sistemi de denen hücre sistemine (systeme cellulaire) geçilmiştir. Sisteme Pennsylvania denilmesinin sebebi⁸⁶, Franklin tarafından 1790 yılında Pennsylvania'da bir hücre cezaevinin

⁷⁹ Bkz. **Bouloc**, s.118, n.171.

⁸⁰ **Taner**, s.598.

⁸¹ **Donnedieu De Vabres**, n.584, s.335; **Bouzat-Pinatel**, I, n.425, s.483; **Stéfani-Levasseur-Jambu-Merlin**, s.347.

⁸² **Güran**, s.11 vd; **Dönmezer-Erman**, II, s.626; **Gülşen**, s.14; **Stéfani-Levasseur-Jambu-Merlin**, s.347.

⁸³ **Sarihan, Şenal**, Cezaevi Gerçeğı, (I), in: Cumhuriyet, s.6; **Donnedieu De Vabres**, n. 584, s.335; **Bouzat-Pinatel**, I, n.425, s.483.

⁸⁴ **Bouloc**, s.118, n.171; **Voulet**, s.13.

⁸⁵ **Özbek**, s.38, 39.

⁸⁶ Bu sisteme ilk olarak Pensilvanya'da ve özellikle Filadelfiya hapisanesinde uygulandığı için "Filadelfiya Sistemi" de denmiştir. **Taner**, s.599.

(Walnut Street Hapishanesi) inşa edilmiş olmasındandır⁸⁷. Önce Kilise⁸⁸ ve daha sonra Hollanda (17 nci asrın sonunda Amsterdam Cezaevi) ve İtalya'nın (Roma'da Saint- Michel Hapishanesi⁸⁹, 18 inci yüzyılda Milano'da Marie Thérèse tarafından 1759'da inşa edilen ıslah evi⁹⁰) laik hapishanelerinde⁹¹ uygulanan bu sistem, suçlunun cezaevinde gece gündüz bir hücreye tek başına konulmasından ibaretti.

Sistem uyarınca cezaevine girdikten sonra hücrelerine gönderilen mahkûmun diğer mahkûmlarla temasına imkân verilmezdi. Hatta gün içerisinde belli bir süreyle sınırlı olarak hücreden çıkartılan mahkum, avluda ya da koridorda gezinirken karşılaştığı kişiler tarafından tanınmaması için göz yerleri delikli kukuleta taşımak zorundaydı⁹². Ancak mahkûm hücrelerinde, cezaevi müdürünün, öğretmenin, patro-naj dernekleri üyelerinin ziyaretlerini kabul edebilirdi⁹³. Özellikle Pennsylvania'daki uygulamada, mahkûmlar dini telkin yapan rahibin sesini duyabilirler, ancak onu göremezlerdi. Hücrelerinde ayakkabıcılık, terzi, dericilik gibi işlerde çalıştırılırlardı⁹⁴.

Amerika Birleşik Devletlerinde uygulanan bu sistemin kabulünde, Dr. Benjamin Rush öncülüğünde kurulan "*Philadelphia Cezaevi Vakfı*" etkili olmuştur. "Quaker" olarak adlandırılan (İngiltere'de dini inanışları nedeniyle ağır cezalara uğradıkları için Pensilvanya'ya göç eden dini gruba mensup kimselerden oluşan) söz konusu cemiyet Howard'ın görüşlerinden ilham almıştır⁹⁵.

Bu sistem, hayatını ceza infaz ilminin gelişmesine adayan ve mahkûmların birbirlerinden ayrı yaşamalarını savunan John Howard'ın etkisiyle en mükemmel halini 18 inci yüzyılın sonuna doğru Pensilvanya'da bulmuştur⁹⁶.

⁸⁷ Voulet, s.13; İçel- Sokullu Akıncı-Özgenç- Sözüer- Mahmutoğlu- Ünver, s. 87.

⁸⁸ Bouloc, s.119, n.173. Mahkûmun uslanmasının kefaretle sağlanacağına inanan ve hücre hapsinin ahlaki niteliğini vurgulayan kilise (hücrede mahkum, rahibin manevi yardımları, hayır derneklerinin düzenli ziyaretleri, çalışma ve okuma imkanından yararlanma) manastır hücrelerinde hürriyeti bağlayıcı cezanın infazını benimsemiştir. Stéfani-Levasseur-Jambu-Merlin, s.348.

⁸⁹ 1667'de Fillippo Franci isimli bir İtalyan rahibi Floransa'da, Papa XI. Clement de 1703'de Roma'da suçlu çocuklar için Saint-Michel sığınmaevini kurmuştur. Bkz. Dönmezer-Erman, II, s.622; İçel- Sokullu Akıncı-Özgenç- Sözüer- Mahmutoğlu- Ünver, s.87.

⁹⁰ Stéfani-Levasseur-Jambu-Merlin, s.348, 349.

⁹¹ 1889 İtalyan CK. ölüm cezası yerine Ergastolo'yu (hücre hapsi) kabul etmiştir. Bu sistem kısa sürede tüberküloz, delirme ve intiharı beraberinde getirmiştir. Bkz. Donnedieu De Vabres, n.585, s.335; Bouzat-Pinatel, n.426, s.483.

⁹² Bouloc, s.119, n. 172; Dönmezer-Erman, II, s.625; Stéfani-Levasseur-Jambu-Merlin, s.348.

⁹³ Donnedieu De Vabres, n.585, s.335; Bouzat-Pinatel, I, n.426, s.484.

⁹⁴ Bouloc, s.119, n. 172; Logoz, Paul, Commentaire du code pénal suisse. Partie générale, Neuchâtel-Paris 1939, s.163; Dönmezer-Erman, II, s.625.

⁹⁵ Artuk-Gökçen-Yenidünya, s.685; Demirbaş, s.118, 119.

⁹⁶ Stéfani-Levasseur-Jambu-Merlin, s.348, 349.

Howard, yukarıda belirttiğimiz “İngiltere ve Galler’de Cezaevlerinin Durumu” adlı eserinde hücrenin cezanın gayesinin elde edilmesi hususundaki rolü üzerinde⁹⁷: “*İnziva (tek başına yaşama) ve sükût (susma, konuşmama) suçun en büyük düşmanıdır. İnsanı düşünceye ve düşündükçe nedamete sevk eder. İnziva ve sükût en şiddetli cezalardan, en ulvi dini telkinlerden daha ziyade insanı iyiliğe ve dürüstlüğe kavuşturur*”⁹⁸ demek suretiyle durmuştu.

Pennsylvania sistemi de, suçluların cezaevinde birbirlerinden ve toplumdan soyutlanıp, mutlak yalnız kalarak işlediği suçları düşünüp vicdan azabı duyacakları, pişman olacakları, işledikleri suçlardan nefret ederek düzelmeyi isteyecekleri, böylece en iyi şekilde ıslah edilecekleri düşünmesine dayanıyordu⁹⁹.

Ayrıca hücre sisteminin dayandığı temel felsefe, infaz usulünün korkutucu olması dolayısıyla başkalarını suç işlemekten önleyici etki göstermesi, ilk defa suç işleyenler için cezaevinin suç okulu olmaktan çıkmasıdır¹⁰⁰.

Philadelphia Cezaevi Vakfı’nın Pensilvanya Eyalet Meclisi’nden cezaevi yaptırması için kanun çıkarmasını istemesi üzerine, 1790 yılında Pennsylvania Kanun koyucusu “katılaştırmış ve zalim suçlular”ın (*hardened and atrocious offenders*) soyutlanmış bir şekilde hapsedilmeleri için iki adet hapisane yapılmasını kararlaştırdı. Bunlardan ilki, Philadelphia’daki üç katlı taş bir binadan çevrilmiş olan, Walnut Caddesi Hapishanesidir. Bu bina 40’a 25 fitlik olup, her katın 6’ya 8-9 fitlik sekiz karanlık hücresi bulunuyordu. Avlu binaya birleştirilmişti. Her hücrede sadece bir mahkûm bulunup, hiç bir iletişim türüne müsaade edilmiyordu. Dış duvarın yukarısında bulunan küçük ızgaralı pencereden mahkûmlar hiçbir şekilde dışarıyı göremiyorlardı¹⁰¹.

Bu sınırlı başlangıçtan sonra Pennsylvania sistemi yavaşça ortaya çıkmaya başladı. Sistem beş prensip üzerine kurulmuştu¹⁰²:

a) Hükümlülere intikam alırcasına davranılmamalı, ancak sert ve uygun yöntemlerle hayatlarını değiştirebileceklerine ikna edilmelidirler.

b) Hücre hapsi, hapishane içinde hükümlünün yeni suçlar öğrenerek daha fazla bozulmasına engel olacaktır.

c) Soyutlanma ile mahkûmlar işledikleri suçları daha derinlemesine düşünme imkanı bulacaklar, pişman olup, tövbe edeceklerdir.

⁹⁷ **Güran**, s.12.

⁹⁸ Böylece ıslahın ancak hücreyle sağlanabileceğini savunan ve dolayısıyla ceza infazında hücreyi esas kabul eden *Howard*, bazı sınıf mahkûmların ayrı tutulması dışında mutlak tecridin, müşterek hapis kadar kötü neticeler doğuracağını da belirtir. Bkz. **Güran**,s.52.

⁹⁹ **Artuk-Gökçen-Yenidünya**, s.686; **Demirbaş**, s.119.

¹⁰⁰ **Dönmezer-Erman**, II, s.624, 625.

¹⁰¹ **Artuk-Gökçen-Yenidünya**, s.686.

¹⁰² **Artuk-Gökçen-Yenidünya**, s.686.

d) İnsanlar doğaları gereği sosyal hayvan oldukları için, hücre hapsi etkili bir cezalandırmadır. Zira özellikle zihinsel bakımdan az gelişmiş mahkûmlar için hücre hapsi korkutucu etkiye sahiptir¹⁰³.

e) Hücre sisteminde mahkûmların pişman olmaları, tövbe etmeleri ve ıslahları için çok uzun süre geçmesine gerek kalmayacağı için, bu sistem daha ekonomiktir. Aynı zamanda hücre sisteminde daha az gözeticiye ihtiyaç olduğu ve giyim giderleri azaldığı için daha avantajlıdır.

Philadelphia Cezaevi Vakfı'nın gayretleri sonucu Dünyanın en modern ilk cezaevi, 1829 yılında Philadelphia yakınlarında açılmıştır. Doğu Hapishanesinin açılmasıyla, Philadelphia Topluluğunun 42 yıllık reform hareketleri zirveye ulaşmıştır. Hatta o dönemde dünyanın değişik yerlerinden bu cezaevini görmeye gelenler dahi olmuştur¹⁰⁴.

25 Ekim 1829'da sistem ilk kez, hırsızlık suçu nedeniyle iki yıla mahkûm edilen 18 yaşındaki Charles Williams'ın Doğu Hapishanesine gönderilmesiyle uygulanmıştır. Williams'a kişisel egzersizlerini yapabileceği 18 fit uzunlukta bir avlu ile birlikte, 12'ye 8 ve 10 fitlik bir hücre tahsis edilmiştir. Hücrede katlanabilir bir çelik yatak, basit bir tuvalet, tahta bir tabure, bir tezgâh ve yemek kapları bulunmaktaydı. Güneş ışığı tavadaki 8 inçlik bir pencereden geliyordu. Tek başına çalışma, İncil okuma, düşünceler, cezaevindeki suçlular için ahlaki rehabilitasyonun vasıtaları olarak kabul ediliyordu. Hücre her ne kadar bugünkülerden büyük ise de, mahkûmun bütün hapis süresi boyunca görebileceği tek yer orasıydı. Kendi sesi dışında sadece Pazar günleri gelecek olan papazın sesini duyma imkanı bulunmaktaydı¹⁰⁵.

Özellikle kısa süreli hapis cezaları bakımından tavsiye edilen Hücre Sisteminin avantajları ile ilgili olarak ileri sürülen fikirleri şu şekilde özetlemek mümkündür¹⁰⁶:

a) Mahkûmun hücrede tek başına kalması dolayısıyla ortaya çıkan korkutuculuk suç işlemeyi önleyici etki yaratır.

b) Hükümlülerin birbirleri ile olan teması ve cezaevlerinde birbirini tanıma imkânları ortadan kalktığından, cezaevi ilk defa suç işleyenler için okul olma özelliği taşımaz.

c) Cezaevlerinin güvenliği daha kolay sağlanır, özellikle isyan, firar eylemlerinin gerçekleşme ihtimali ortadan kalkar.

¹⁰³ **Donnedieu De Vabres**, n.585, s.335.

¹⁰⁴ Bu cezaevini ziyarete gelen İngiliz yazar Charles Dickens, "*burada yatanların çektiği manevi işkence, bedeni işkence olsa, bu kadar tahribat yapmazdı*" diyerek hücre sisteminin ve mahkûmların yalnız bırakılmalarının sakıncasına işaret etmiştir. Bkz. **Demirbaş**, s.119.

¹⁰⁵ **Artuk-Gökçen-Yenidünya**, s.687.

¹⁰⁶ **Bouloc**,s.119, n.174; **Dönmezer-Erman**, II, s.625; **Voulet**, s.13; **Taner**, s.599.

d) Bu usul uslanmaları imkansız veya güç olanları yıldırıldığı gibi mahkumun durumuna göre tedbir alınmasına diğer bir deyişle cezanın şahsileştirilmesine elverişlidir.

Sistemin aleyhinde ise şu hususlara işaret edilmektedir¹⁰⁷:

a) Hücrede tek başına kalmak hükümlüyü umutsuzluğa sevk eder ve akıl hastalıklarına neden olur.

b) Diğer hükümlülerle irtibatı kesildiğinden, sosyal bir yaşam tarzına yol açar ve hükümlünün topluma yeniden uyumunu güçleştirir. Uzun zaman hücrede yalnız yaşadıkdan sonra serbestiyeye kavuşan mahkumlar, şaşkın, sersem olurlar, hücre kendilerini vahşi yapar.

c) Hükümlünün çalıştırılacağı alan sınırlıdır. Özellikle hücrede sadece küçük el sanatlarıyla mahkumun işteğal etme imkanı bulunmaktadır. Zira organizasyon gerektiren işlerin hücre hapsi ile elde edilmesi imkânsız olduğundan, suçlunun çalıştırılması imkanı çok azalır ve zorlaşır.

d) Mahkumun maddi bakımdan tam manasıyla tecridi mümkün değildir. Suçluların hücredeki su borularına vurmak suretiyle hiç düşünölmeyen temas usullerini icat ettikleri görölmüşür. Kaldı ki, suçluların cezaevi yönetimiyle temasları zorunludur.

e) Her mahkûma ayrı bir oda verilmesi gerektiğinden, böyle bir rejimin uygulanacağı cezaevi binasının inşası ekonomik yönden sorunlar doğurmaktadır.

f) Hücre usulünden beklenen neticenin alınabilmesi aynı zamanda nitelikli personel ihtiyacını da gündeme getirmektedir. Bunun sağlanması için de fiziki altyapının bulunması gerekmektedir.

Tüm bu sakıncalarına rağmen, hücre sistemi XIX. yüzyılın ortalarından itibaren özellikle Belçika ve Fransa'da rağbet görmüşür. Belçika'da 1828 yılında bir yıl hürriyeti bağlayıcı cezaya mahkum olan Ducpétiaux isimli bir gazeteci, ihtilal sonucu hapishaneler genel müdürü oldu. Ducpétiaux, suçlunun gece gündüz ahlaki ve iş eğitimiyle gönüllü bir ziyaretçinin ve hapishane personelinin ilgileneyeği bir hücrede kalmasına taraftardır¹⁰⁸. Hücre sistemini tatbik eden çok sayıda cezaevi binası inşa ettirdi (örneğin, 1860 Louvain). Ölümüne (1868) müteakip, 1870 tarihli bir kanun, bütün hürriyeti bağlayıcı cezalar için hücre sistemini kabul etti. Hücre sisteminin mahkumun fiziki ve ruhi durumu üzerindeki olumsuz etkileri 1918-1938 yılları arasında bu rejimin esnekleştirilmesi ve yumuşatılmasına ve hatta 1945'ten sonra sistemin uzun süreli hürriyeti bağlayıcı cezalar bakımından terkedilmesine neden oldu¹⁰⁹.

¹⁰⁷ Bkz. **Bouloc**, 119, n.174; **Voulet**, s.13, 14; **Donnedieu De Vabres**, n.585, s.335, 336; **Bouzat-Pinatel**, I, n.426, 485; **Dönmezer-Erman**, II, s.625; **Güran**, s.12 vd.; **Taner**, s.599, 600.

¹⁰⁸ **Voulet**, s.17.

¹⁰⁹ **Stéfani-Levasseur-Jambu-Merlin**, s.350.

Mutlak tecrit taraftarı Fransa'da 1840 yılından itibaren birçok hücre hapishanesi inşa edildi (1853'de, 49 il hapishanesinde 4485 hücre bulunmaktaydı). Ancak İçişleri Bakanının 17.4.1853 Genelgesiyle yeni hücre cezaevlerinin inşası yasaklandığı gibi inşa edilen hücrelerin de yıkılmasına karar verildi. Genelgeyle hücre sisteminden bölümlerin birbirinden ayrılması suretiyle müşterek hapis usulüne geçildi. Mahkum kategorilerinin çokluğu nedeniyle her hapishanede birbirinden farklı 25 bölüm ihdas edildi. 1870 savaşı sonunda suçluluğun artması neticesinde çıkarılan 5 Haziran 1875 Kanunu sadece tutuklanan veya kısa süreli hürriyeti bağlayıcı cezaya mahkum olanların buldukları il hapishanelerinde hücre sistemini kabul etti. Aynı yıl il hapishanelerinde hücre sisteminin uygulanmasını denetleyen bir dernek tesis edildi¹¹⁰.

Pensilvanya sistemi, önceleri çok kabul görmüş ve birçok ülkede uygulanmış ise de, sonraları sakıncaları görülerek aleyhindeki cereyanlar kuvvetlenmiş ve yavaş yavaş sistemden vazgeçilmiştir. Nitekim Avrupa'da Hücre usulünün klasik ülkesi sayılan Belçika'da, sistem 1922 yılında kaldırılmıştır. 1930 İtalyan Ceza Kanunu mahkumların geceli gündüzlü ayrılmaları usulünü kaldırarak yalnız geceleri ayrı hücrede bulundurulmaları ve gündüz bir arada çalıştırılmaları sistemini kabul etmiştir¹¹¹.

Aslında hücre sisteminin uygulanması mali zorluklarla karşı karşıya kalmış ve hiçbir zaman tam anlamıyla uygulanamamıştır. Fransa'da 1939 yılında hizmette bulunan 75 cezaevinden ancak 50'si hücre cezaevi niteliğindedir. Ayrıca hücre cezaevlerinde de mahkum ve tutukluların yoğunluğu, hücreye birden fazla kimsenin konulmasını zorunlu kıldığından, bu sistemin uygulanması mümkün olmamıştır¹¹².

Taner'e göre, bu usul uzun sürmeyecek bir süre ile sınırlı olarak uygulanabilir:

1- Kısa süreli hürriyeti bağlayıcı cezaya mahkum olanlar cezalarını tamamen hücrede geceli gündüzlü yalnız bırakılmak sureti ile çekmelidirler. Böylece bu mahkumlar diğerleriyle temastan doğacak sakıncalardan korunmuş olurlar, hem de cezanın tesirini daha çok hissederler.

2- Uzun süresi hürriyeti bağlayıcı cezaya mahkum olanlar cezaevine girer girmez önce cezalarını kısa bir süre geceli gündüzlü tek başlarına hücrede geçirmelidirler. Bu sayede kendi başlarına fillerini düşünürken, pişmanlık zeminini hazırlanmış olur, cezanın etkileyici tesirini hissederler ve tekrar hücreye konmak korkusu, ilerde yani cezanın sonraki infaz devrelerinde hal ve hareketlerini gözden geçirmelerine neden olur¹¹³.

¹¹⁰ Stéfani-Levasseur-Jambu-Merlin, s.350.

¹¹¹ Taner, s.600.

¹¹² Stéfani-Levasseur-Jambu-Merlin, s.351.

¹¹³ Taner, s.600.

iii- Karma (Auburn) Sistemi

Müşterek hapis ve hücre hapsi sistemlerinin sakıncalarının ortadan kaldırılması ve bu sistemlerin olumlu yanlarının bir araya getirilmesi için yeni bir sistem arayışına girildi ve karma bir sisteme başvuruldu. İlk defa 1816 yılında Amerika Birleşik Devletlerinin New York eyaletinin Auburn bölgesinde inşa edilen “Auburn Cezaevinde” uygulandığı için, sisteme “Auburn Sistemi” ismi verilmiştir.

Bu sisteme göre¹¹⁴; mahkûmlar geceleyin tek başlarına bırakılmakta, gündüzleri ise atölyelerde konuşma yasağı uygulanarak, az bir ücret karşılığında bir arada çalıştırılmakta, yemekler toplu olarak yenmekteydi. Sohbetin her şekli kesin olarak yasaklanmıştı, sadece izin verilen hallerde gardiyan ile kısık sesle konuşma imkanı bulunmaktaydı¹¹⁵. Ayrıca mahkûmların ailelerinin ziyareti de bu sistemde yasaktı¹¹⁶.

Konuşma yasağına uyulması, hükümlülerin önlerine bakmaları, sessizce yürüme-leri, işyerinde birbirlerinin karşısında oturmamaları suretiyle sağlanmaya çalışılırdı. Bu hükümlere uymayanlara kırbaç cezası tatbik edilirdi. Bununla beraber uygulamada tüm çabalara rağmen sükût kuralına tam anlamıyla uyulmadığı gözlenmiştir¹¹⁷.

Amerikalı reformistler Auburn sistemini büyük bir gelişme olarak gördüler. Bu yolla hapisane masrafları da azaltılıyordu. Nitekim 1826'da Boston'da yapılan hapisane reformları toplantısında, sistem hakkında şu yorumlara yer verilmişti: “*Auburn iyi inşa edilmiş bir hapishanede, doğru bir disiplin uygulaması ile nelerin yapılabileceğine ilişkin iyi bir örnektir. Sürekli bir endüstri, tam bir destek (...). Burada mahkûmlar geceleri yalnız başlarına ve ellerinde İncil'den başka bir kitap olmadan geçirirler ve gün ışığında askeri düzen içinde bir gardiyanın gözetiminde ayakları zincirli şekilde atölyelerine çalışmaya giderler*”¹¹⁸.

İfade etmeliyiz ki, konuşma yasağı ve cezaevinde çalıştırma uygulaması ilk kez “Auburn Sistemi” ile uygulanmaya başlanmamıştır. Çok daha önceleri, Amsterdam Çocuk Islah Müessesesinde, Romadaki Saint Michel Cezaevinde, Gand Hapishanesinde¹¹⁹ söz konusu sistem uygulanmıştır. Nitekim 1772'de Gand Cezaevinde gündüzleri bir arada çalıştırma sistemi uygulanmış, çalışmayana yiyecek verilmemesi,

¹¹⁴ İfade etmeliyiz ki, Auburn Cezaevinde ilk önce her hücreye iki mahkûm konulmuştu. Ancak bu usul özellikle ahlaki bakımdan kötü neticeler verdiği için cezaevine 80 kadar hücre ilavesiyle her mahkûmu yalnız olarak hücreye koyma imkânı sağlandı. Bkz. **Artuk-Gökçen-Yenidünya**, s.687; **Bouloc**, 121, n.176; **Güran**, s.53.

¹¹⁵ Bu nedenle Pensilvanya sistemindeki tecrit (solitary) yerine, Auburn sisteminde sessizlik (silent) benimsenmiştir. **Demirbaş**, s.120; **Taner**, s.600.

¹¹⁶ **Dönmezer-Erman**, II, s.626.

¹¹⁷ **Donnedieu De Vabres**, n.586, s.336; **Bouzat-Pinatel**, I, n.428, s.485; **Logoz**, s.163.

¹¹⁸ **Artuk-Gökçen-Yenidünya**, s.688.

¹¹⁹ Gand hapishanesi 1773 yılında Belçika'nın Gand şehrinde serseri ve dilenciler için barınma yeri şeklinde yapılmıştır. **İçel- Sokullu Akıncı-Özgenç- Sözüer- Mahmutoğlu- Ünver**, s.87.

suçluların ahlaki derecelerine göre sınıflandırılması, birbirleriyle konuşturulmamaları ilkesi benimsenmiştir¹²⁰.

Howard, çok önceleri Auburn sistemi ile ilgili olarak; “*Bir suçluyu ıslaha başlanmadan evvel onun olduğundan daha düşkün bir vaziyete gelmesine engel olmak gerekir. İslahıta her şeyden evvel nazara alınması icap eden cihet budur ve bu ancak hücre ile temin olunabilir. Fakat bazı sınıf mahkûmlar ayırık olmak üzere mutlak bir tecrit, müşterek hapis kadar zararlı neticeler meydana getirir. Geceleri tam ve mutlak bir hücre hapsi, gündüzleri bazı şartlara bağlı müşterek bir hapis gayeyi temin edebilir*” demişti¹²¹.

Auburn Sisteminin avantajları ile ilgili olarak şu hususlar ileri sürülmüştür:

a) Mahkûmlar gündüzleri atölyelerde bir arada bulduklarından, bu rejim sayesinde mahkûmların ortak çalışmaları sonucunda daha nitelikli iş yapmaları mümkündür¹²².

b) Konuşma yasağı ile mahkûmların birbirlerini kötü yönde etkilemeleri engellenmiş olur.

c) Gündüzleri mahkûmlar bir arada buldukları için, kendilerini yalnız saymazlar ve dolayısıyla asosyal olmaları engellenmiş olur.

d) Mahkûmlar arasında eşcinsellik önlenir¹²³.

Bu faydalarına karşılık Auburn sistemine getirilen eleştiriler şu şekildedir¹²⁴:

a) Mahkûmlar gündüz bir arada gece tek başlarına kaldıkları için, sistem adeta iki çeşit cezaevinin birlikte inşasını gerektirmektedir. Bu şekilde inşa edilecek cezaevleri ise ekonomik yönden pahalıya mal olacaktır¹²⁵.

b) Mahkûmların birbirleri ve cezaevi yöneticileriyle konuşmamaalarının sağlanması fiilen mümkün değildir. İmkânsız bir hususun temini ise, çok geniş bir personel ihtiyacını ve masrafı gerektirir. Diğer taraftan yasak, suçluyu konuşmaya da teşvik ettiğinden onun amacına ulaşmak için her türlü yola başvurmasına neden olur.

c) İnfazın amacı suçlunun ıslahı olduğundan, iyileştirme onun sosyal hayata yeniden uyumunu sağlayacak şartlara tabi tutulması suretiyle gerçekleşebilir. Suçlunun toplumsal yaşayışla benzerliği olmayan bir rejime tabi tutulması onun ileride sosyal

¹²⁰ **Dönmezer-Erman**, II, s.622; **Güran**, s.52.

¹²¹ **Güran**, s.52.

¹²² **Garraud, R.** *Traité théorique et pratique du droit pénal Français*, C.II, 3. édition, Paris 1914, Tıpkı Basım 1928, s.155; **Bouloc**, s.121, n.177.

¹²³ **Dönmezer-Erman**, II, s.626; **Taner**, s.601.

¹²⁴ Bkz. **Bouloc**, s.121, n.177; **Dönmezer-Erman**, II, s.626, 627; **Taner**, s.601.

¹²⁵ *Dönmezer-Erman* ise, bu sisteme uygun binaların inşasının daha ekonomik olduğunu ileri sürmektedir. Bkz. **Dönmezer-Erman**, s.626.

hayata uyum imkânını ortadan kaldırır. Zira gündüzleri bir arada bulunmaları onların sosyal olmalarını engelleyici bir etki doğurmamaktadır.

Hapis cezasının infazına yönelik olarak geliştirilen bu sistemler suçlunun cezasını çekmiş olmasını infazın tek amacı olarak kabul ediyorlardı. Diğer bir ifadeyle, mahkûmun ıslah ve terbiyesi suretiyle, topluma kazandırılması amaçlanmıyordu. Günümüzde ise infazın gayesi suç işleyen ferdin toplum dışında tutulması değil, onun ıslah ve terbiye edilmesi suretiyle sorumluluğunun bilincinde yararlı bir kişi olarak topluma iadesinin sağlanmasıdır. Bu amaca ise ancak suçluya belli bir programın uygulanması ile ulaşmak mümkündür.

iv- Panoptikon Sistemi¹²⁶

Bentham (1748-1832), *Traité de législation civile et pénale* (hukuk ve ceza mevzuatı) adlı eserinde hapis cezasını o zamanlar uygulanan diğer cezalara tercih etmiştir. Hapishanelerin ne şekilde yapılması gerektiğini izah eden Bentham, tavsiye ettiği hapishane sistemine Panoptikon (Panopticon) adını vermiştir¹²⁷.

Bu sisteme göre, yapılacak hapishane daire şeklinde olup, ışık yukarıdan, kubbeden gelecek, odası dairenin merkezinde olan müdür, bütün hücreleri denetim altında tutabilecektir¹²⁸. Hapis cezalarının korkutma ve ıslah gayelerine yönelmesini savunan Bentham, bu amaçlara ulaşmak için bazı vasıtalara müracaat edilmesini savunmuştur¹²⁹:

- 1- Hükümlülerin gruplara ayrılarak hapsedilmeleri,
- 2- Hükümlülerin serbest bırakılınca kendilerini geçindirebilecek bir sanata sahip olmak için çalıştırılmaları,
- 3- Hükümlülere, ahlaki, dini terbiye verilmesi,
- 4- Hükümlülerin çalışmalarından elde edilecek maddi yararın bir kısmının suç mağdurlarının zararlarını ödemeye ayrılması.

Hürriyetten yoksunluğun bizatihi bir amaç olarak kabul edilmediğinin anlaşılması cezanın infazında yeni bir sistemin uygulanması sonucunu doğurmuştur. Hürriyetten mahrumiyeti bizatihi bir amaç saymayan bu yeni sistem “İrlanda Sistemi”, “Müterakki Sistem”, “Dereceli Sistem” veya “Tedricen Serbesti Sistemi” adıyla anılır.

¹²⁶ Bu sistem esas itibarıyla cezaevi mimarisine yönelik olmakla birlikte, cezaevi binası ile ceza infaz rejimi arasında irtibat olması nedeniyle ayrı bir başlık altında incelenmiştir.

¹²⁷ Bkz. **Kıvırcık, Hasan**, *Cezaevleri Mekan Kurgusu, Güncel Sorunlar ve Öneriler*, in: *Cezaevleri Sempozyumu*, 29-30 Haziran 2002, 13 vd.

¹²⁸ Bkz. **Kantar, Baha**, *Ceza Hukuku, Başlangıç*, Ankara 1937, s.28; **Dönmezer-Erman**, II, s.634.

¹²⁹ Bkz. **Kantar**, s.28.

v- Dereceli Sistem (İrlanda Sistemi)

Kaynağı İngiltere’de olmakla birlikte, özellikle Walter Crofton tarafından İrlanda’da uygulandığından, sisteme “İrlanda Sistemi” ismi verilmiştir. Bu sisteme göre, mahkum önce geceli gündüzlü hücrede yalnız hapsolünmekte, muayyen bir süre sonra hakkında Auburn rejimi uygulanmakta yani geceleri hücrede yalnız başına, gündüzleri konuşmamak kaydı ile diğer mahkumlarla bir arada çalıştırılmaktaydı. Bu aşamada iyi hal gösteren ve uslandığına kanaat getirilen mahkum hakkında hapishane ile serbest hayat arasında daha yumuşak müesseseler uygulanmaktaydı. Örneğin mahkum zirai işletmelerde çalıştırılmakta, orada iyi hali tespit edilirse “şartla salıverilmekte”, diğer bir ifade ile ceza süresi bitmeden tamamen serbest kalmaktaydı. Geri kalan mahkumiyet süresi içinde uslu durursa cezasını çekmiş sayılarak, tahliyesi kesinlik kazanmakta aksi takdirde cezaevine tekrar geri dönmekteydi¹³⁰.

Sistemin ortaya çıkmasında, Avustralya sahillerindeki İngiliz Kolonisi Norfolk adasına yönetici olarak atanan *Alexander Maconochie’nin* (1787–1860) çalışmaları ve düşünceleri önemli rol oynamıştır. Sistem 1840 yılında Maconochie tarafından Norfolk adasında bulunan suçluların cezalarının infazı için uygulanmaya başlanmıştır. Çalışma ve iyi hal esas alınarak uygulanan sistemde, hükümlüye not verilmekte ve bu notlara göre hükümlünün ceza süresi belirlenmekteydi¹³¹.

İki kez mahkûm olmuş mükerrir suçlular, gemi yoluyla İngiltere’den Avustralya’ya ve oradan da Norfolk’a geliyorlardı¹³². Burada uygulanan infaz sistemi ve inzibati cezalar çok ağır ve insanlık dışıydı. Sık sık isyan eden mahkûmlar, inzibati cezaya maruz kalmaktansa intiharı tercih ediyorlardı¹³³. Bu hadiseler üzerine “Norfolk” İngiltere için önemli bir mesele haline geldi. *Maconochie* kendi teklifi üzerine yeni bir infaz rejimi tatbik etmek maksadıyla Norfolk’ta görevlendirildi¹³⁴.

Maconochie, önceden belirlenmiş, tamamının çekilmesi zorunlu sabit hapis cezalarına (*flat sentence*) karşı çıkararak, eğitimin, çalışmanın ve iyi halin ödüllendirilmesine dayalı yeni bir hapis rejimi planladı ve bir “notlama sistemi” (*mark system*) geliştirdi¹³⁵. Bu sistemde hükümlü, kendisine işlediği fiilin ağırlığına göre verilen belirli bir notu, çok çalışarak, öngörülen eğitim ve dini programlara katılarak ve iyi davranış göstererek kazanabilir ve böylece özgürlüğünü elde edebilirdi¹³⁶. Mahkûmun kurum içerisindeki uygunsuz davranışları ise, kazanılmış notların tenzilini sonuçlardı¹³⁷.

¹³⁰ **Taner**, s.601.

¹³¹ **Dönmezer-Erman**, II, s.627; **Demirbaş**, s.122.

¹³² **Artuk-Gökçen-Yenidünya**, s.689.

¹³³ **Güran**, s.13, 14.

¹³⁴ **Bouloc**, s.122, n.179; **Güran**, s. 14.

¹³⁵ **Artuk-Gökçen-Yenidünya**, s.689; **Dönmezer-Erman**, II, s.627; **Demirbaş**, s.122.

¹³⁶ **Artuk-Gökçen-Yenidünya**, s.689; **Dönmezer-Erman**, II, s.627.

¹³⁷ **Güran**, s. 14.

*Maconochie'*ye göre, salıverme cezanın belli bir süre infaz edilmesine değil, belirli miktardaki işin bitirilmesine dayanmalıdır. Kısaca zaman cezaları kaldırılmalı ve görev cezaları getirilmelidir¹³⁸. Bunun için de hükümlünün üstlenmesi gereken işin miktarı, işlenen suçun ağırlığına göre tespit olunan belirli bir notla ifade edilmelidir. Böylece mahkûmun kurum içerisindeki tavır ve hareketleri, sosyal yaşama uyumu ve endüstriyel alandaki çalışmaları değerlendirilerek özgürlüğe kavuşması konusunda sağlıklı bir karar verilmesi sağlanabilirdi¹³⁹.

Maconochie'nin fikirleri, 1854 yılından itibaren İrlanda'da benimsendi. İrlandalı *Walter Crofton*, *Maconochie'nin* öngördüğü rejimi, "müddetsiz hüküm sisteminin" gelişmesinde kullandı. Bu da daha sonra "Dereceli Sistem", "İrlanda Sistemi" olarak anıldı¹⁴⁰.

Burada cezaevinde cezanın toplu infazı ile şartla salıverme arasına bir "ara kurum" getirildi. Böylece hükümlüler şartla salıverilmeden önce kurum dışında tarım işlerinde çalıştırıldılar. Bu ara dönemde hükümlülerin diğer insanlarla iletişime geçerek sosyalleşmeleri sağlanmak isteniyordu¹⁴¹.

İrlanda sisteminde dört aşama bulunmaktaydı¹⁴²:

- 1- Tenkil ve kontrol amacıyla hücre,
- 2- Islah ve uyum amacıyla müşterek alan,
- 3- Toplumla entegrasyonun sağlanabilmesi için ara kurumlar,
- 4- Koşullu salıverilme.

İrlanda Sistemi, ıslahı çeşitli safhalarda bazı mükâfatların verilmesiyle sağlamaya çalışır. Örneğin, ziyaretçi kabul sayısının artması, haberleşme imkânının genişlemesi gibi¹⁴³. Böylece dereceli sistemin tatbikiyle, cezanın infazı aşamasında şahsileştirilmesi, iyilerin mükâfatlandırılması ve diğer mahkûmların da iyileşme hususunda cesaretlendirilmesi mümkün olabilmektedir¹⁴⁴.

19 uncu yüzyılın sonundan itibaren Danimarka, Finlandiya, Norveç, Yunanistan, İtalya, Macaristan gibi birçok Avrupa ülkesi tarafından kabul edilen¹⁴⁵ ve

¹³⁸ Artuk-Gökçen-Yenidünya, s.690.

¹³⁹ Artuk-Gökçen-Yenidünya, s.690.

¹⁴⁰ Artuk-Gökçen-Yenidünya, s.690. Doktrinde bu sisteme "gelişmeci sistem" ismi de verilmektedir. Dönmezer-Erman, II, s.627.

¹⁴¹ Demirbaş, s.123.

¹⁴² Bkz. Demirbaş, s.123.

¹⁴³ Bouzat - Pinatel, I, n.429, s.486.

¹⁴⁴ Voulet, s.15.

¹⁴⁵ Bouloc, s.122, n.179.

hürriyeti bağlayıcı cezaların infazında ileri bir aşamayı oluşturan dereceli sistem de günümüzde artık uygulanmamaktadır.

Günümüzde hapis cezalarının mümkün olduğu kadar çektirilmemesi suretiyle onun yerine seçenek kurumların (örneğin, failin cezadan muaf tutulması, kamu davasının açılmasının, muhakemenin, hükmün ertelenmesi, ön ödeme gibi) uygulanması tavsiye edilmekte, cezaya son çare olarak başvurma eğilimi kendini göstermektedir. Nitekim suç politikasına ve ceza hukukuna hakim olan ilkeler arasında cezaya son çare olarak müracaat edilmesi de yer almaktadır.

Müddetsiz hüküm sisteminin en büyük sakıncası, keyfilğe yol açması ve mahkûmları serbest kalabilmek için riyakârlığa yöneltmesidir. Zira müessese cezanın uzunluğunu işlenen suçun ağırlığına değil, şartla salıverme komisyonlarının değerlendirmelerine bağlı tuttuğundan, bu komisyonlar politik yönlendirmelerle hareket edebilecekleri gibi, hapisane görevlileri de kişisel sebeplerle olumsuz rapor verdikleri hükümlülerin tahliyesini engelleyebilirler.

Sistemin bu mahzurları dikkate alınarak mutlak şekilde uygulanmasından kaçınılmış ve hâkimin saptayacağı alt ve üst sınırlar dâhilinde cezanın infazı sistemi benimsenmiştir. Mahkûm, hâkim tarafından belirlenmiş minimum cezayı çekmeden şartla salıverilmeye hak kazanamaz. Bununla beraber, şartla salıvermeden istifade edemese dahi, maksimum ceza süresinden daha fazla hapisanede tutulamaz¹⁴⁶.

Türk Hukukunda da, 1267 tarihli *Kanunu Cedit*, çeşitli maddelerinde müddetsiz hüküm sistemine yer vermişti. Nitekim adı geçen Kanunun birinci faslının 15 inci maddesinde “...fakat muîni kâtil nisadan ise taife-i nisaya mahsus mabbesde ıslahı nefş edinceye kadar hapis ile...” denildiği gibi, ikinci faslın 5 inci maddesinde sarkıntılık eden ve nâra atan sarhoşlarla, alâmetile tutulan kumarbazlar için; “cünhalarına göre mesağ-ı şer’î olduğu veçhile öldüresiye olmayarak kâimen üçten nihayeten nihaye yetmiş dokuz adede kadar değnek darbıyla tazir kılma. Ve bu suretle bulunan edepsiz ve kumarbazların bir iki defaya kadar tutulur ise yine haklarında tazîri mezkûr icra olunup andan sonra fazahad-ı mezkûreyi ihtiyar eyler ise ısrar demek olacağından ol vechile ısrarı takdirinde kendisinde nedamet ve teobe-i sahiha hasıl oluncaya kadar Dersaadette ise küreğe, taşrada ise prangaya vaz’oluna”; üçüncü faslın 13 üncü maddesinde de, “Şerîr makûlesinden yani bazı cihetle uygunsuzlukları tebeyyün ederek kendisinden emniyet-i ahali meslûb olan”lar bakımından, “...bu suretle salâhı zahir olmadığı takdirde salâh hali zahir oluncaya kadar müddeti temdit kılma” hükümlerine rastlanmaktadır¹⁴⁷.

¹⁴⁶ Bkz. **Artuk-Gökçen-Yenidünya**, s.692; **Taner**, s.572 vd. Ayrıca bkz. La Sentence Indeterminée, Nations Unies, Department Des Questions Sociales, New York 1953, s.6 vd.; **Voulet**, s.15.

¹⁴⁷ Bkz. **Gökçen**, s.105 vd.; **Taner**, s.149, dn.1.

vi- Yeni Sistem

Tamamen uzmanlar tarafından yönetilen ve suçluların iyileştirilmesi, kendi kendilerini kontrol etmek duygusunun geliştirilmesi ve toplum hayatına uyum sağlama-ları amacını güden müesseselere yollanan mahkûmlar, bu sistemde, dereceli sistemde olduğu gibi cezaevinde geceleri bir odada yalnız kalmakta, fakat gündüzleri hayatları hür ve namuslu insanların iş ve hayatları gibi organize edilmektedir. Bu surette toplum hayatına hazırlanan mahkûmların belirli bir ölçüde cezaevi idaresine katılmaları da sağlanmaktadır. İyi hal gösterildikçe infaz rejimini yumuşatan dereceli sistemden farklı olarak, tamamen bilimsel usulleri uygulayan bu yeni sistem, bir kişi gibi ele aldığı suçlunun uslanması için gerekeni yapmaktadır. Hürriyeti bağlayıcı ceza suç-lunun kişiliğindeki özellikler göz önünde tutulmak suretiyle tamamen bireyselleş-mektedir. Çağdaş anlayışta tecrit devresine tabi tutulan ve kişisel özellikleri tespit olunan suçlu, özelliklerine uygun bir müesseseye gönderilmektedir. Gerekğinde bu müessesenin değiştirilmesi de mümkündür¹⁴⁸.

Günümüzde infaz, ferdin toplum dışında tutulmasına yarayan bir tedbir değil, hükümlünün ıslah ve terbiye edilerek topluma iadesini sağlamak için en uygun vası-taları araştıran bir usul sayılmaktadır. Ülkemizde hali hazırda koğuş sistemine dayalı cezaevlerinin varlığı çağdaş infazın ve suçluların topluma kazandırılmasının ya da sosyalleştirilmesinin önündeki önemli engellerden biridir.

Doktrinde çağdaş infaz hukukunda geçerli olan ve serbestliğe doğru gidişi he-defleyen infaz sisteminin esasları; “a) insan kişiliğine saygılı ve zaaf göstermeyen bir disiplin, b) Hapishaneden çıkışa hazırlayan çalışmaların çekici hale getirilmesi, c) haberleşme ve ziyaret imkânlarının genişletilmesi, d) Eğitim ve sosyal faaliyetlerin geliştirilmesi, e) Hükümlüye hakları ve cezaevi yaşamı konusunda bilgi verilmesi” olarak belirtilmiş ve bu esaslara ancak çalışma ve oda sistemine dayalı cezaevleri ile ulaşılabilceği ifade edilmiştir¹⁴⁹.

1 Haziran 2005 tarihinde yürürlüğe giren 5275 sayılı CGTİK.’nın 6 ncı madde-sinde hapis cezasının infazında gözetilecek ilkeler belirtilmiştir. Düzenleme uyarınca hapis cezalarının infaz rejimi aşağıdaki temel ilkelere dayalı olarak gerçekleştirilme-lidir:

“a) Hükümlüler ceza infaz kurumlarında güvenli bir biçimde ve kaçmalarını önle-yecek tedbirler alınarak düzen, güvenlik ve disiplin çerçevesinde tutulurlar.

b) Ceza infaz kurumlarında hükümlülerin düzenli bir yaşam sürdürmeleri sağla-nır. Hürriyeti bağlayıcı cezanın zorunlu kıldığı hürriyetten yoksunluk, insan onuruna saygının korunmasını sağlayan maddî ve manevî koşullar altında çektilir. Hükümlü-

¹⁴⁸ Dönmezer-Erman, II, s.629.

¹⁴⁹ Demirbaş, s.539.

lerin, Anayasada yer alan diğer hakları, infazın temel amaçları saklı kalmak üzere, bu İnfaz Kanununda öngörülen kurallar uyarınca kısıtlanabilir.

c) Cezanın infazında hükümlünün iyileştirilmesi hususunda mümkün olan araç ve olanaklar kullanılır. Hükümlünün kanun, tüzük ve yönetmeliklerle tanınmış haklarının dokunulmazlığını sağlamak üzere cezanın infazında ve iyileştirme çabalarında kanunîlik ve hukuka uygunluk ilkeleri esas alınır.

d) İyileştirmeye gereksinimleri olmadığı saptanan hükümlülere ilişkin infaz rejiminde, bu hükümlülerin kişilikleriyle orantılı bireyselleştirilmiş programlara yer verilmesine özen gösterilir ve bu hususlar yönetmeliklerde düzenlenir.

e) Cezanın infazında adalet esaslarına uygun hareket edilir. Bu maksatla ceza infaz kurumları kanun, tüzük ve yönetmeliklerin verdiği yetkilere dayanarak nitelikli elemanlarca denetlenir.

f) Ceza infaz kurumlarında hükümlülerin yaşam hakları ile beden ve ruh bütünlüklerini korumak üzere her türlü koruyucu tedbirin alınması zorunludur.

g) Hükümlünün infazın amacına uygun olarak kanun, tüzük ve yönetmeliklerin belirttiği hükümlere uyması zorunludur.

h) Kanunlarda gösterilen tutum, davranış ve eylemler ile kurum düzenini ihlâl edenler hakkında Kanunda belirtilen disiplin cezaları uygulanır. Cezalara, Kanunda belirtilen merciler, sürelerine uygun olarak hükmederler. Cezalara karşı savunma ve itirazlar da Kanunun gösterdiği mercilere yapılır¹⁵⁰.

Ülkemizde cezaevlerinde yürütülmekte olan infaz rejiminin bağımsız denetimine de olanak sağlandığı belirtilmelidir. 4681 sayılı Ceza İnfaz Kurumları ve Tutuklevleri İzleme Kurulları Kanunu kapsamında oluşturulan izleme kurulları, ceza infaz kurumlarındaki infaz ve ıslah uygulamalarının incelenmesi, yerinde izlenmesi, tutuklu ve hükümlülerin dinlenmesi, onların sağlık, yaşam, güvenlik ve nakil işlemleri ile ilgili aksaklık ve eksikliklerin giderilmesi gibi konularda yetkili mercilere sundukları raporlarla sistemin sağlıklı işleyişinde önemli bir rol oynarlar (4681 sayılı Kanun m.6).

¹⁵⁰ 5275 sayılı CGTİK.'nın "iyileştirmede başarı ölçütü" başlıklı 7 nci maddesinde de; "(1) Hapis cezalarının infazında hükümlülerin iyileştirilmeleri amacını güden programların başarısı, elde ettikleri yeni tutum ve becerilerle orantılı olarak ölçülür. Bunun için iyileştirme çabalarına yönelik olarak hükümlünün istekli bulunması teşvik edilir.

(2) Hapis cezasının, kendisinde var olan zararlı etki yapıcı niteliğini mümkün olduğu ölçüde azaltacak biçimde düzenlenecek programlar, usuller, araçlar ve zihniyet doğrultusunda yerine getirilmesi esasına uyulur. İyileştirme araçları hükümlünün sağlığını ve kişiliğine olan saygısını korumasını sağlayacak usul ve esaslara göre uygulanır" hükmüne yer verilmiştir.

2- Türk Hukuku

a- İslam-Osmanlı Hukuku Dönemi

Hapis cezasına eski Türk Devletlerinden Hun Devleti'nde rastlanmaktadır. Göçebe bir devlet olan, Hun Devleti'nde, sabit cezaevleri inşa edilmek istenmiyordu. Bu nedenle hapis cezaları sadece on güne kadar verilmekteydi¹⁵¹.

İslam hukukuna bakıldığında, bedene yönelik cezaların esas olduğu, hapis cezasına ise yer verilmediği görülmektedir. Bu nedenle hapis cezasının infazına yönelik hapisaneler de bulunmamaktaydı.

Bununla birlikte, İslamiyetin ilk dönemlerinde suç işleyenlerin geçici olarak tutulmaları için kullanılan hapisanelerin bulunduğu belirtilmektedir. Ancak bu yerlerin, hapis cezasının infaz edildiği cezaevi olmasından ziyade bir tutukevi, cezanın infaz edilmesine veya borçlunun borcunu ödemesine kadar tutulduğu yer olarak kabul edilmesi daha yerindedir¹⁵².

İslam hukukunda hapisane olarak kullanılmak üzere ilk özel binayı Hz. Ali yaptırmıştır. Nafi ismi verilen bu binalardan hırsızlar kolay kaçtukları için, Mehis isminde yeni ve daha güvenli hapisane yaptırmıştır¹⁵³.

Osmanlı Devleti'nde İslam hukuku uygulandığı için, hürriyeti bağlayıcı cezaların infaz edildiği hapisanelerden de kural olarak söz etmek mümkün değildir. Ancak taziren cezalandırılan suçlarda, padişah ve onun adına cezalandırma yetkisini kullananlar suçun nitelik ve derecesine göre cezayı tayin etmekteydi. Bu cezalardan biri de hapis cezasıydı¹⁵⁴.

Osmanlı Devleti'nde hapis cezası, Tanzimat'ın kabulünün ardından yürürlüğe giren 1256 (1840)–1267 (1851) ve 1274 (1858) tarihli Ceza Kanunnamelerinde öngörülmüştür¹⁵⁵. Bu kanunlarda ağır hasta olan hükümlülerin iyileşinceye kadar kefaletle salıverilmesi, yoksul olanların beslenme ve giyim ihtiyaçlarının devlet tarafından karşılanmasına ilişkin ilkeler benimsenmiştir¹⁵⁶.

1274 tarihli Ceza Kanunnamesine göre, hürriyeti bağlayıcı cezalar; kürek¹⁵⁷,

¹⁵¹ **Cin, Halil - Akgündüz, Ahmet**, Türk Hukuk Tarihi, Kamu Hukuku, Konya 1989, s.61; **Artuk-Gökçen-Yenidünya**, s.682.

¹⁵² **Demirbaş**, s.141; **Özbek**, s.41.

¹⁵³ **Demirbaş**, s.140.

¹⁵⁴ **Demirbaş**, s.141; **Özbek**, s.41.

¹⁵⁵ Bu konuda bkz. **Gökçen, Ahmet**, Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Kanunları ve Bu Kanunlardaki Ceza Müeyyideleri, İstanbul 1989, s.11 vd.

¹⁵⁶ **Özbek**, s.41.

¹⁵⁷ Müebbet veya muvakkat [3 – 15 yıl arası] olabilen kürek cezası, suçlunun ayaklarında demir olduğu halde meşakkatli işlerde çalıştırılmak suretiyle icra olunurdu. Bu cezaya mahkum edilen kişi hakkında teşhir usulü de uygulanırdı. Bkz. **Gökçen**, s.39 vd.

kalebentlik¹⁵⁸ ve hapis cezasından¹⁵⁹ ibaretti. Hürriyeti kısıtlayıcı cezalar ise, nefy¹⁶⁰ ve Zabtiye Nezareti altında bulundurulmak cezasından oluşmaktaydı¹⁶¹.

Osmanlık Devleti'nde genellikle hapisane olarak kale burçları kullanılmaktaydı. Kale burçlarına, karanlık, havası ve nemli oldukları için, Farsça'da karanlık, sıkıntılı ve dehşete düşürücü hapisane anlamına gelen "zindan" ismi verilmişti¹⁶². Bunlardan en önemlileri İstanbul'da Yedikule, Baba Cafer ve Tersane zindanlarıdır. 1831 yılında İstanbul zindanları kaldırılarak Hapishane-i Umumi kurulmuş ancak İstanbul dışındaki kale burçlarının zindan olarak kullanılmasına devam edilmiştir¹⁶³.

Osmanlı Devletinde ceza ve tutukevlerindeki olumsuz koşulların düzeltilmesine ilişkin ilk hüküm Islahat Fermanında; *"İnsan haklarını adaletle bağdaştırmak için, kendilerinden kuşkulanan kişilerin ya da cezaluların, hükümlü veya tutuklu olarak buldukları bütün hapisanelerde ve öteki tutukevlerinde, tutukluluk koşullarının olabildiğince kısa bir sürede düzeltilmesine başlanmalıdır ve cezaevlerinde devlet tarafından konulmuş disiplin kurallarına uygun olan işlemler dışında, bedensel ceza, eziyet ve işkenceye bezer eylemler tümüyle kaldırılmalıdır; bundan başka uygulanacak sert davranışlar yasak olup, yapanlar, cezalandırılacağı gibi, böyle davranışlarda bulunulmasını emreden görevliler ile bu eylemleri yapan kişilerin de, ceza yasası uyarınca görev yerleri değiştirilip, kendileri cezalandırılmalıdır"* şeklinde belirtilmiştir.

Osmanlı Devleti'nde ilk cezaevleri; Manavgat 1852, Şırnak 1886, Alaçam 1890, Kınık 1907, Manyas 1910, Cide 1318, İpsala 1324, Çiçekdağ 1340 tarihlerinde kiralınmış; Diyarbakır 1280, Sinop 1303, Kırklareli 1304, Kütahya 1306, Bafra 1311, Ordu 1315, Uşak 1317, Bilecik 1324, Nevşehir 1849, Sürüç 1852, Vezirköprü 1870, Kozan 1875, Kars 1800, Kastamonu 1889, Erzurum 1900, Hınıs 1905, Üsküdar Paşakapısı 1916, Zara 1919 tarihlerinde inşa edilmişlerdir¹⁶⁴.

b- Cumhuriyet Dönemi

765 sayılı TCK'nun 1 Mart 1926 tarihinde yürürlüğe girmesi ile birlikte cezaları ve infaz sistemi yeniden ele alınmıştı. Bu kapsamda 1 Haziran 1929 tarihinde ceza ve tutukevlerinin idaresi İçişleri Bakanlığından alınarak Adalet Bakanlığına bağ-

¹⁵⁸ Kalebentlik devletçe tayin olunan kalelerin birinde hapis olarak kalmaktır. Muvakkat olduğunda 3 yıldan 5 yıla, müebbet olduğunda ölüncüye kadar devam ederdi. Bkz. **Gökçen**, s.43 vd.

¹⁵⁹ **Gökçen**, s.46 vd.

¹⁶⁰ Suçlunun devletçe belirlenen bir yere gönderilmesidir. Bu ceza müebbed ya da muvakkat olabilir. Muvakkat ceza 3 aydan 3 yıla kadar sürebilir. Bkz. **Gökçen**, s.46 vd.

¹⁶¹ **Gökçen**, s.50 vd.

¹⁶² **Demirbaş**, s.141; **Özbek**, s.41.

¹⁶³ **Özbek**, s.41.

¹⁶⁴ **Demirbaş**, s.149.

lanmıştı¹⁶⁵. Adalet Bakanlığı hükümlülerin çalıştırılması ve ıslah edilmesi amacıyla yerine getirebilmek için iş esasına dayalı cezaevleri inşa etmeye başlamıştır. 1930 tarihli Hapishane ve Tevkifhanelerin İdaresi Hakkında Kanunda cezaevlerinde işyurtlarının oluşturulacağı belirtilmiş, 765 sayılı TCK'nun Yürürlük Kanunu'na eklenen bir madde ile belli şartları taşıyan hükümlülerin geceleri cezaevinde geçirmek koşuluyla kamuya yararlı bir işte çalıştırılabileceği esası kabul edilmiştir¹⁶⁶.

765 sayılı TCK'nun ilk halinde, 13 üncü maddede bu hususla ilgili olarak; *“Ağır hapis cezası müebbet veya muvakkattir. Müebbet ölünceye kadar devam eder. Muvakkat bir seneden yirmi seneye kadardır. Her iki hali çalışmak mecburiyetiyle ve aşağıdaki kaidelere tevfiği hareket suretiyle bu cezaya mahsus müesseselerde çektirilir.*

Müebbet Ağır hapsin ilk üç senesi ve muvakkatte cezanın altıda birine müsaviilk devresi bir hücrede geceli gündüzlü yalnız bırakılmak suretiyle icra olunur. Bu ilk devre müddeti altı aydan eksik ve üç seneden fazla olamaz. Ondan sonra ki müddet geceleri bir hücrede yalnız bırakılmak ve gündüzleri sair mahpuslarla konuşmaksızın çalıştırılmak suretiyle ikmal ettirilir“; 15 inci maddesinde; *“Hapis cezası üç günden yirmi seneye kadardır. Buna mahsus müesseselerde geceleri bir hücrede yalnız bırakılmak ve gündüzleri mecburen çalıştırılmak suretile çektirilir.*

Mahküm mahpus bulunduğu müessesede gördürülmekte olan işlerden istidadına ve eski meşguliyetlerine en muvafık olan işi intihap edebilir. Hatta başka bir işte çalışmada mezun kılınabilir.

Ceza altı aydan fazla değilse bir tevkifhanenin buna mahsus bir kısmında da çekirilebilir“ denilmektedir.

Görüldüğü gibi, 765 sayılı TCK'nun 13 üncü maddesinin ilk şeklinde ağır hapis cezası iki aşamada infaz edilmekteydi. Birinci devrede, mahkum cezasının 1/6'sını bir hücrede geceli gündüzlü yalnız bırakılmak suretiyle çekmekte, ikinci aşamada ise, geceleri bir hücrede yalnız bırakılmak, gündüzleri ise konuşma yasağı uygulanarak toplu bir şekilde çalıştırılmak suretiyle ceza infaz edilmekteydi¹⁶⁷. Bu nedenle birinci aşamada Pensilvanya sistemi, ikinci aşamada ise Auburn sistemi uygulanmaktaydı¹⁶⁸.

13. madde 8.6.1933 tarihinde 2275 sayılı Kanun ile değiştirilmiş¹⁶⁹ ve “hücre hapsi” uygulaması tamamen kaldırılarak, ağır hapis cezası mahkumlarının çalışmaya

¹⁶⁵ Demirbaş, s.150.

¹⁶⁶ Özbek, s.42.

¹⁶⁷ Gölçüklü, Feyyaz, Türk Ceza Sistemi (Hürriyeti Bağlayıcı Cezalar), Ankara 1966,s.43.

¹⁶⁸ Demirbaş, s.153.

¹⁶⁹ 8.6.1933 tarih ve 2275 sayılı Kanun ile yapılan değişikliğin ardından 13. madde; *“Ağır hapis cezası müebbet veya muvakkattir. Müebbedi ölünceye kadar devam eder. Muvakkati bir seneden yirmi seneye kadardır. Her iki hali çalışmak mecburiyetiyle bu cezaya mahsus müesseselerde çektirilir”* şeklini almıştır.

mecbur oldukları ve cezaların topluluk sistemine göre infaz edileceği bir düzenleme getirilmiştir¹⁷⁰.

765 sayılı TCK'nun 13 üncü maddesi 11.06.1936 tarih ve 3038 sayılı Kanun ile yeniden değiştirilerek; "Ağır hapis cezası müebbed veya muvakkattir. Müebbed, ölünceye kadar devam eder. Muvakkat, bir seneden yirmi seneye kadardır. Bu ceza aşağıda yazılı şekiller dahilinde dört devrede çektirilir:

A) Mahküm, birinci devrede cezasının yirmide birine müsavi bir müddet geceli gündüzlü yalnız olarak bir hücrede bırakılır. Ancak bu müddet bir aydan aşağı ve altı aydan yukarı olamaz.

Mahkûmiyetin bütün devrelerinde mahküm, nizamname mucibince inzibati mahiyette olmak üzere her defasında on beş günü geçmemek kaydile aynı suretle hücreye konulabilir.

B) Mahküm, ikinci devrede yalnız geceleri tecrid edilir. Bu devre mahküm mevkuf kalmışsa bu müddet ile hücrede kaldığı müddet çıkarıldıktan sonra geri kalan müddetin altıda birini teşkil eder.

C) Üçüncü devrede bulunan mahkûmlar geceleri tecridde edilmeyebilirler. Bu devrede geçen her üç gün, dört gün mahkûmiyete karşılık olarak hesap edilir.

Bu devre müddeti mevkufiyet müddetile birinci ve ikinci devrelerde geçen müddetler tenzil edildikten sonra geri kalan cezanın üçte biri kadardır.

D) Dördüncü devre geri kalan müddettir. Bu devrede geçen her gün iki mahkûmiyet gününe karşılık olarak hesap edilir.

İkinci devreyi bitiren mahkûmlar arasından Adliye Vekaleti yol, inşaat, maden ekipleri teşkil edebilir. Mahkûmların bu işlerde çalıştıkları her bir gün iki günlük mahkûmiyete karşılık olarak sayılır.

Müebbed ağır hapis 36 sene üzerinden hesap edilerek muvakkat ağır hapsin tabi olduğu şartlar altında geçer. Ancak ikinci ve üçüncü devrelerdeki müddetler mutlak surette 36 senenin altıda ve üçte biridir" şeklini almıştır.

Bu değişikliğe göre, ağır hapis cezası dört devrede infaz ettirilmekteydi. Birinci devrede mahkum cezanın 1/20'sine eşit bir süre geceli gündüzlü bir hücrede yalnız kalmakta, ikinci devrede, yalnız geceleri tecrit edilmekte, üçüncü devrede mahkum geceleri de tecrit edilmeyebilir, her gün üç gün dört gün mahkûmiyete karşılık gelmekte, dördüncü ve son devrede ise, cezanın kalan kısmı infaz edilmekte, her gün iki gün mahkûmiyet süresinden düşmekteydi. Görüldüğü gibi 3038 sayılı Kanun ile müterakki sistem benimsenmiştir¹⁷¹.

¹⁷⁰ Gölcüklü, s.49; Demirbaş, s.153.

¹⁷¹ Gölcüklü, s.50; Demirbaş, s.153.

13. madde, 3.2.1937 tarih ve 3112 sayılı Kanun ile tekrar değiştirilmiş¹⁷² ve ağır hapis cezasının üst sınırı yirmi yıldan yirmidört yıla çıkarılmıştır. Ayrıca mahkumun ikinci devreden üçüncü devreye, üçüncü devreden dördüncü devreye geçebilmesi için “iyi hal göstermesi gerektiği”, iyi halin tespitinin Ceza ve Tevfikeyleri Nizamnamesine göre tayin olunacağı hususları getirilmiştir¹⁷³.

9.7.1953 tarih ve 6123 sayılı Kanun ile 13. madde yeni baştan ele alınmış ve sistemde önemli değişikliklere gidilmiştir. 6123 sayılı Kanunla yapılan değişiklik ile birlikte, 13. madde; “*Ağır hapis cezası müebbet veya muvakkattır.*

Müebbet, ölünceye kadar devam eder. Muvakkat, bir seneden yirmi dört seneye kadardır. Bu ceza aşağıda yazılı şekilde üç devrede çektirilir:

A) Mahküm birinci devrede cezasının onda birine müsavi bir müddet geceli gündüzlü yalnız olarak bir hücrede bırakılır. Ancak bu müddet iki aydan aşağı, bir seneden yukarı olamaz.

Mahkûmiyetin bütün devrelerinde mahküm, Ceza ve Tevkif Evleri Nizamnamesi mucibince inzibati olmak üzere her defasında bir ayı geçmemek kaydıyla aynı suretle hücreye konulabilir.

Ceza evi disiplinini bozan hareketlerinden dolayı iki sene içinde ikiden fazla hücre hapsi cezası almış olanlar Cumhuriyet Müddeiumumisinin tasvibi ile birinci devre şartlarına tabi tutulurlar.

¹⁷² 3.2.1937 tarih ve 3112 sayılı Kanun ile yapılan değişikliğin ardından 13. madde; “*Ağır hapis cezası müebbet veya muvakkattır. Müebbet, ölünceye kadar devam eder. Muvakkat, bir seneden yirmi dört seneye kadardır. Bu ceza aşağıda yazılı şekiller dahilinde dört devrede çektirilir:*

A) Mahküm, birinci devrede cezasının yirmide birine müsavi bir müddet geceli gündüzlü yalnız olarak bir hücrede bırakılır. Ancak bu müddet bir aydan aşağı ve altı aydan yukarı olamaz.

Mahkûmiyetin bütün devrelerinde mahküm, Ceza Evleri Nizamnamesi mucibince inzibati mahiyette olmak üzere her defasında 15 günü geçmemek kaydile aynı suretle hücreye konulabilir.

B) Mahküm, ikinci devrede yalnız geceleri tecrit edilir. Bu devre, mahküm mevkuf kalmış ise bu müddet ile hücrede kaldığı müddet çıkarıldıktan sonra, geri kalan müddetin altıda birini teşkil eder.

C) Üçüncü devrede bulunan mahkûmlar geceleri tecrit de edilmeyebilirler. Bu devrede geçen her üç gün, dört gün mahkûmiyete karşılık olarak hesap edilir.

Bu devre müddeti, mevkuftiyet müddetile birinci ve ikinci devrelerde geçen müddetler çıkarıldıktan sonra geri kalan müddetin üçte biri kadardır.

D) Dördüncü devre geri kalan müddettir. Bu devrede geçen her gün iki mahkûmiyet gününe karşılık olarak hesap edilir.

Mahkûmun ikinci devreden üçüncü devreye ve üçüncü devreden dördüncü devreye geçebilmesi için iyi hal göstermesi şarttır. İyi halin nasıl tesbit edileceği Ceza Evleri Nizamnamesinde gösterilir.

İkinci devreyi bitiren mahkûmlar arasından Adliye Vekaleti yol, inşaat, maden ekipleri teşkil edebilir. Mahkûmların bu işlerde çalıştıkları her bir gün iki günlük mahkûmiyete karşılık olarak sayılır.

Müebbet ağır hapis,36 sene üzerinden hesap edilerek muvakkat ağır hapsin tabi olduğu şartlar altında geçer. Ancak ikinci ve üçüncü devrelerdeki müddetler mutlak surette 36 senenin altıda ve üçte biridir” şeklini almıştı.

¹⁷³ **Gölcüklü**, s.52.

B) Mahküm ikinci devrede çalışma teşkilatı mevcut olan ceza evlerinde çalışmaya mecbur tutulur ve durumuna ve suçunun mahiyetine göre ayrı gruplar halinde bulundurulur.

Bu devre, mahküm mevkuf kalmış ise bu müddetle hücrede kaldığı müddet çıkarıldıktan sonra geriye kalan müddetin yarısını teşkil eder.

Bu Kanununun 125 ila 133, 135 ila 142, 146 ila 150, 152, 156, 157, 163, 202, 203, 205 ila 210, 212 ila 217, 220, 221 inci ile 495 ila 500 üncü maddeleri ve katil ve hırsızlık suçlarının mükerrirleri ile alelülak müebbet ağır hapis cezalarıyla mahküm edilmiş olanlar ve bakiye cezaları bir seneden az bulunanlar, yaş ve bedeni kabiliyetleri itibariyle üçüncü devre şartlarına intibak edemeyecekleri tesbit edilenler üçüncü devreye geçemezler.

C) Üçüncü devre geri kalan müddettir. Bu devrede bulunan mahkûmlar iş esası üzerine kurulmuş olan ceza evlerinde çalıştırılırlar. Mahkûmun ikinci devreden üçüncü devreye geçebilmesi için iyi hal göstermesi şarttır. İyi halin nasıl tesbit edileceği Ceza ve Tevkif Evleri Nizamnamesinde gösterilir.

Üçüncü devreye geçmek hakkını kazanan mahkûmlardan Adalet Vekaleti yol, inşaat, maden, orman ve deniz avcılığı ekipleri teşkil edebilir.

Müebbet ağır hapis otuz altı sene üzerinden hesap edilerek muvakkat ağır hapisin tabii olduğu şartlar altında geçer” şeklinde düzenlenmiştir.

Buna göre, ağır hapis cezası üç aşamada infaz edilmekteydi. Birinci aşamada cezanın belli bir kısmı hücrede geceli gündüzlü yalnız olarak çektirilmekte¹⁷⁴, ikinci aşamada mahkûmun suçunun mahiyetine göre ayrı gruplar halinde çalıştırılma zorunluluğu bulunmakta, üçüncü aşamada ise, mahkûm iş esasına göre kurulmuş

¹⁷⁴ Kanunkoyucu yeteri kadar hücre bulunmaması ve çalışma zorunluluğunun yerine getirilebileceği yeterli alan olmamasını dikkate alarak, kanuna geçici hüküm eklemiştir.

Bu hususla ilgili olarak; **Geçici Madde 1:** “13 üncü maddenin mutazammın bulunduğu birinci devre hücre cezası, کافی miktarda hücre inşaatı ikmal edilinceye kadar Adliye Vekaletince peyderpey tatbik olunur.

Bu sebeple haklarında hücre cezası tatbik edilememiş olan ağır hapis cezası mahkûmları buldukları ceza evlerinde cezalarının yarısını ikmal ettikleri ve diğer evsafı da haiz buldukları takdirde iş esası üzerine müesses ceza evlerine nakledilebilirler. Bu gibiler 16 nci maddedeki meşrutan tabliye hakkından da istifade edebilirler”;

Geçici Madde 2: “Çalışma mecburiyetinin tatbikını mümkün kılacak ceza evleri ikmal edilinceye kadar buldukları ceza evlerinde ikinci devre mahkûmiyet müddetlerinin en az dörtte birini iyi hal ile geçirmiş olup da Adliye Vekaletince tesbit edilecek yaş, meslek ve kabiliyeti haiz olanlar ve yine Vekaletçe tayin olunacak suçların failleri iş esası üzerine müesses ceza evlerine nakledilebilirler. Bu takdirde 2 nci ve 3 üncü devre cezaları buralarda çektirilir.

İş esası üzerine müesses ceza evlerinin istiap haddi yukarki fıkra mucibince nakledilecek mahkûmları çalıştırmıya کافی gelmediği ahvalde bunlar, geceyi buldukları cezaevinde geçirmek şartıyla ve rayıç ücretin üçte ikisinden aşağı olmamak üzere amme menfaatine uygun işlerde muhafaza altında çalıştırılabilirler” şeklindeydi.

olan cezaevinde çalıştırılmaktaydı. Ayrıca ikinci aşamadan üçüncü aşamaya geçişte mahkumun iyi hal göstermesi şartı aranmaktaydı¹⁷⁵.

13. madde 1957 yılında 6988 sayılı Kanun ile tekrar değiştirilmiştir¹⁷⁶. Ancak söz konusu değişiklik içerikten ziyade şekli bir takım hususlara ilişkindi. Örneğin birinci devrede yer alan hücre hapsinin sınırı bir ila sekiz ay olarak değiştirilmiş, bazı suç failleri ile mükerrirlerin üçüncü devreye geçmelerine ilişkin yasak kaldırılmıştır¹⁷⁷.

Cumhuriyet döneminde iş esasına dayalı ilk cezaevi 1 Ekim 1936 tarihinde İmrâlı adasında açılmıştır. İş esasına dayalı cezaevlerinin yapılması planlanmış ancak bunun için kanuni bir dayanağın bulunması gerektiği belirtilmiştir. Buradan hareketle 3 Şubat 1937 tarih ve 3112 sayılı Kanun ile “*Şimdiki cezaevlerinde mahkumiyet müddetlerinin bir kısmını iyi hal ile geçirmiş olup da Vekaletçe tespit edilecek yaş, meslek ve kabiliyette olan ve yine Vekaletçe tayin olunacak suçların failleri iş esası üzerine kurularak açılmış ve açılacak olan cezaevlerinde sevklerinde 13 üncü maddede gösterilen üçüncü ve dördüncü devreler şeraitine konularak o devrenin veya devrelerin bütün hak ve imtiyazlarından istifade ettirilebilecekleri gibi 16’ncı madde hükmünden müstefit olur-*

¹⁷⁵ **Gölcüklü**, s.53 vd.

¹⁷⁶ 31.05.1957 tarih ve 6988 sayılı Kanun ile yapılan değişikliğin ardından 13. madde; “*Ağır hapis cezası, ağırlaştırılmış müebbet, veya muvakkattir.*

Ağırlaştırılmış müebbet ağır hapis cezası ve müebbet ağır hapis cezası hükümlünün hayatı boyunca devam eder. Muvakkat ağır hapis, kanunda tasrih edilmiyen yerlerde 1 seneden 24 seneye kadardır. Bu ceza aşağıda yazılı şekiller dahilinde 3 devrede çektirilir:

A) Mahküm birinci devrede, cezasının onda birine müsavi bir müddet geceli, gündüzlü yalnız olarak bir hücrede bırakılır.

Ancak bu müddet (1) aydan aşağı (8) aydan yukarı olamaz.

B) Mahküm ikinci devrede, durumuna ve suçunun mahiyetine göre ayrı gruplar halinde bulundurulur. Bu devre, mahkum mevkuf kalmışsa, bu müddetle hücrede kaldığı müddet çıkarıldıktan sonra geriye kalan müddetin yarısını teşkil eder.

Aleltilak müebbet ağır hapis cezasıyla mahküm edilmiş olanlar veya bakiye cezaları bir seneden az bulunanlar, yaş veya bedeni kabiliyetleri itibariyle üçüncü devre şartlarına intibak edemeyecekleri tesbit edilenler üçüncü devreye geçemezler.

C) Üçüncü devre geri kalan müddettir. Bu devrede bulunan mahküm iş esası üzerine kurulmuş olan ceza evlerinde çalıştırılır.

Mahkümün ikinci devreden üçüncü devreye geçebilmesi için iyi hal göstermesi şarttır. İyi halin nasıl tesbit edileceği Ceza ve Tevfiğ Evleri Nizamnamesinde gösterilir.

Üçüncü devreye geçmek hakkını kazanan mahkümlardan, Adliye Vekaleti, ziraat, deniz avcılığı; yol, inşaat, maden ve orman gibi iş sahalarında çalışma ekipleri teşkil edebilir.

Mahkümîyetin bütün devrelerinde mahküm ceza evi disiplinini bozan hareketlerinden dolayı Ceza ve Tevfiğ Evleri Nizamnamesi mucibince inzabati olmak üzere her defasında bir ayı geçmemek kaydıyla aynı suretle hücreye konulabilir.

Ceza evi disiplinini bozan hareketlerinden dolayı iki sene içinde üçten fazla hücre hapsi cezası almış olanlar C. Müddeiumumisinin tasvibi ile birinci devre şartlarına tabi tutulurlar.

Mahküm ikinci ve üçüncü devrede çalışmaya mecbur tutulur.” şeklini almıştı.

¹⁷⁷ **Gölcüklü**, s.55 vd.; **Demirbaşı**, s.155.

lar” hükmü getirilerek belirli şartları taşıyan hükümlülerin söz konusu cezaevlerine sevk edilmelerine başlanmıştır.

1965 tarih ve 647 sayılı Cezaların İnfazı Hakkında Kanun (CİK) ile birlikte modern infaz usulleri benimsenmiştir. 647 sayılı CİK yürürlüğe girinceye kadar ağır hapis cezasının ilk aşamasını oluşturan hücre hapsi, fiziki koşulların eksikliği nedeniyle gereği gibi uygulanamamıştır. Nitekim 647 sayılı CİK’nun gerekçesinde, cezaevlerindeki hücre sayısının 894 olduğu belirtilmiştir. Oysa 1959 yılında 5142 ağır hapis cezası mahkumu bulunmaktaydı¹⁷⁸.

Söz konusu dönemde mevzuatın konuşmamak kaydı olmaksızın dereceli bir sistemi benimsediği, ancak böyle bir sisteme uygun ceza infaz kurumlarının bulunmaması nedeniyle infazın genellikle topluluk sistemine göre yerine getirildiği ifade edilmektedir¹⁷⁹.

13.07.1965 tarihli CİK ile birlikte ceza infaz sisteminde bir takım değişiklikler meydana gelmiştir. Bu kapsamda 1.08.1967 tarih ve 6/8517 sayılı “Ceza İnfaz Kurumları ile Tevkifhanelerin Yönetimine, Cezaların İnfazına Dair Tüzük” kabul edilmiştir. Bu kapsamda eski müterakki sistem terkedilmiş, infazın bir safhasını teşkil eden hücre hapsi bir ceza olmaktan tamamen çıkarılmıştır¹⁸⁰.

Günümüzde ise 1 Haziran 2005 tarihinde yürürlüğe giren ve Türk Ceza Adalet Sisteminin üç temel yasasından biri olan 5275 sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun infaz hukukunun temel esaslarını düzenlemektedir.

5275 sayılı CGTİHK’nun 3 üncü maddesinde, ceza ve güvenlik tedbirlerinin infazı ile ulaşılmak istenilen temel amaç; “öncelikle genel ve özel önlemeyi sağlamak, bu maksatla hükümlünün yeniden suç işlemesini engelleyici etkenleri güçlendirmek, toplumu suça karşı korumak, hükümlünün; yeniden sosyalleşmesini teşvik etmek, üretken ve kanunlara, nizamla ve toplumsal kurallara saygılı, sorumluluk taşıyan bir yaşam biçimine uyumunu kolaylaştırmaktır” şeklinde belirtilmiştir.

Aynı şekilde 5275 sayılı Kanunun 6 ncı maddesinde; “... b) Ceza infaz kurumlarında hükümlülerin düzenli bir yaşam sürdürmeleri sağlanır. Hürriyeti bağlayıcı cezanın zorunlu kıldığı hürriyetten yoksunluk, insan onuruna saygının korunmasını sağlayan maddi ve manevi koşullar altında çektirilir. Hükümlülerin, Anayasada yer alan diğer hakları, infazın temel amaçları saklı kalmak üzere, bu Kanunda öngörülen kurallar uyarınca kısıtlanabilir...”

f) Ceza infaz kurumlarında hükümlülerin yaşam hakları ile beden ve ruh bütün-

¹⁷⁸ Gölcüklü, s.78; Artuk, Mehmet Emin, Sinn und Zweck der Strafe und die Massnahmen zur Sicherung und Besserung im türkischen Strafrecht, Königstein/TS., s.30, dn:106

¹⁷⁹ Taner, s.602; Önder, s.497.

¹⁸⁰ Önder, s.497.

lüklerini korumak üzere her türlü koruyucu tedbirin alınması zorunludur” denilerek hapis cezalarının infazında gözetilecek esaslara yer verilmiştir.

- 5275 sayılı Kanunda infaz kurumları;
- *Kapalı ceza infaz kurumları*
- *Yüksek güvenlikli kapalı ceza infaz kurumları*
- *Kadın kapalı ceza infaz kurumları*
- *Çocuk kapalı ceza infaz kurumları*
- *Gençlik kapalı ceza infaz kurumları*
- *Açık ceza infaz kurumları*
- *Çocuk eğitimevleri şeklinde belirtilmiştir.*

Kanunun 9 uncu maddesinde; “(1) *Yüksek güvenlikli kapalı ceza infaz kurumları, iç ve dış güvenlik görevlilerine sahip, firara karşı teknik, mekanik, elektronik ve fiziki engellerle donatılmış, oda ve koridor kapıları sürekli kapalı tutulan, ancak mevzuatın belirttiği hâllerde aynı oda dışındaki hükümlüler arasında ve dış çevre ile temasların geçerli olduğu sıkı güvenlik rejimine tâbi hükümlülerin bir veya üç kişilik odalarda barındırıldıkları tesislerdir. Bu kurumlarda bireysel veya grup hâlinde iyileştirme yöntemleri uygulanır*” denilmektedir.

Görüldüğü gibi mevcut sistemimizde kural olarak topluluk sistemi benimsenmiş olmasına rağmen, yüksek güvenlikli kapalı ceza infaz kurumlarında hükümlülerin “bir kişilik” odalarda cezalarının infaz edilmeleri de mümkündür.

Bunun yanında 5275 sayılı CGTİHK’nun 25 inci maddesinde, ağırlaştırılmış müebbet hapis cezasının “tek kişilik odada” infaz edilmesi gerektiği de belirtilmiştir. Maddede; “a) *Hükümlü, tek kişilik odada barındırılır.*

b) Hükümlüye, günde bir saat açık havaya çıkma ve spor yapma hakkı tanınır.

c) Risk ve güvenlik gerekleri ile iyileştirme ve eğitim çalışmalarında gösterdiği gayret ve iyi hâle göre; hükümlünün, açık havaya çıkma ve spor yapma süresi uzatılabileceği gibi kendisi ile aynı ünitelerde kalan hükümlülerle temasta bulunmasına sınırlı olarak izin verilebilir.

d) Hükümlü, yaşadığı yerin olanak verdiği ve idare kurulunun uygun göreceği bir sanat veya meslek etkinliğini yürütebilir.

e) Hükümlü, kurum idare kurulunun uygun gördüğü hâllerde ve onbeş günde bir kez olmak üzere (f) bendinde gösterilen kişilere, süresi on dakikayı geçmemek üzere telefon edebilir.

f) Hükümlüyü; eşi, altsoy ve üstsoyu, kardeşleri ve vasisi, belirlenen gün, saat ve koşullar içerisinde onbeş günlük aralıklarla ve günde bir saati geçmemek üzere ziyaret edebilirler.

g) Hükümlü hiçbir suretle ceza infaz kurumu dışında çalıştırılmaz ve kendisine izin verilmez.

h) Hükümlü, kurum iç yönetmeliğinde belirtilenlerin dışında herhangi bir spor ve iyileştirme faaliyetine katılamaz.

ı) Hükümlünün cezasının infazına, hiçbir surette ara verilemez. Hükümlü hakkında uygulanacak tüm sağlık tedbirleri, tıbbî tetkik ve zorunluluklar hariç ceza infaz kurumlarında, mümkün olmadığı takdirde tam teşekküllü Devlet ya da üniversite hastanelerinin tek kişilik ve yüksek güvenliklı mahkûm koşullarında uygulanır” denilmektedir.

Buna göre, mevzuatımızda, ağırlaştırılmış müebbet hapis cezasına mahkum olan kişiler yönünden hücre sisteminin kabul edildiğini belirtmek gerekir.

Ayrıca ifade etmeliyiz ki, ağırlaştırılmış müebbet hapis cezasına mahkum olanlar, 5275 sayılı CGTİHK'nun 107 nci maddesine göre, cezalarının otuz yılını ceza infaz kurumunda iyi halli olarak çektikleri takdirde, koşullu salıvermeden faydalanabilirler.

Ancak Açık Ceza İnfaz Kurumlarına Ayrılma Yönetmeliği¹⁸¹'nin 8 inci maddesinin 1 inci fıkrasının (a) bendine göre, ağırlaştırılmış müebbet hapis cezasına mahkum olanlar, açık ceza infaz kurumlarına ayrılamazlar. Yine bu kişiler, CGTİHK'nun 95 inci maddesinde yer alan özel izinden ve 105/A maddesinde yer alan denetimli serbestlik tedbirinden de yararlanamazlar.

Görüldüğü gibi, ölüm cezasının yerine ikame edilen ağırlaştırılmış müebbet hapis cezasının infaz koşulları son derece ağır ve mahkumu umutsuzluğa sevk edici niteliktedir.

SONUÇ

İnsanlar devlet çatısı altında bir araya gelmeden önce, aynı Toteme bağlı kimseler tarafından oluşturulmuş Klan ismi verilen topluluklar söz konusuydu ve suç işleyen kişiye aile reisi tarafından ceza verilir. Eğer suç teşkil eden fiil farklı aile veya klanlara mensup fertler arasında işlenmişse, bu grupların üstünde hâkim bir güç bulunmadığından şahsi ölçü esas geçerli idi. Bu esasa göre, tecavüz eden şahsa veya onun ait olduğu aile, kabile veya klan fertlerinden birine karşı, tecavüze uğrayan kimse yahut ait olduğu aile, kabile veya klan fertlerinden biri intikam almak hakkına sahipti.

Şahsi ölçü usulünün sakıncaları dikkate alınarak, tarihi süreç içinde gönüllü sürgünlük, suç failinin toplumdan kovulması veya mağdurun ailesine teslim edilmesi, kısas ve uyuşma (diyet) kurumlarından sonra hürriyeti bağlayıcı ceza aşamasına geçildiği görülmektedir.

¹⁸¹ 02.09.2012 tarih ve 28399 sayılı Resmi Gazete.

Hapishaneler, cezalandırılmak istenen kişinin Devletin elinin altında bulundurulmasını temin için inşa edilmiş tutukevleri (tutukevi fonksiyonu gören yerler) veya ölüm cezasına mahkum olan kişinin cezasının infazına kadar muhafaza edildiği yerler olarak kabul edilmişlerdi. Ancak daha sonra özellikle kilise hukuku ile birlikte basit suç işleyen kişilerin ölüm cezası yerine hapse konulması gerektiği kabul gördü. Bunun üzerine, mahkum hücreye konulmakta, orada gerekli telkinlerde bulunularak ıslah edilmesi amaçlanmaktaydı.

Hürriyeti bağlayıcı cezaların infazına ilk defa İngiltere'de başlanmış olmakla birlikte, ceza infaz kurumunun ilk olarak hangi ülkede inşa edilmiş bulunduğu bugün de tartışmalıdır. Bazı yazarlar ilk infaz kurumunun 1595 yılında Hollanda'nın Amsterdam şehrinde inşa edildiğini, bazıları ise bu ülkenin İtalya olduğunu ileri sürmektedirler.

Hapis cezası ile cezaevlerinin doğuşu birbiri ile bütünleşmektedir. Bu kapsamda ceza infaz sistemleri; Topluluk (Amsterdam) Sistemi, Hücre (Pensilvanya) Sistemi, Karma (Auburn) Sistemi, Panoptikon Sistemi, Dereceli (İrlanda) Sistem ve Yeni Sistemdir.

765 sayılı TCK'nun yürürlükte olduğu döneme bakıldığında, özellikle ağır hapis cezasının infazının düzenlendiği 13 üncü maddede birçok kez değişiklik yapıldığı ve bu süreçte farklı infaz sistemlerinin benimsendiği görülmektedir. Örneğin, 765 sayılı TCK'nun 13 üncü maddesinin ilk şeklinde ağır hapis cezası iki devrede infaz edilmekte, birinci aşamada hücre sistemi, ikinci aşamada ise Auburn sistemi benimsenmişti. 1933 yılında yapılan değişiklik ile hücre hapsi uygulaması kaldırılmış ve ağır hapis cezası topluluk sistemine göre çektirilmeye başlanmıştır. Ancak 1936 yılında yapılan değişiklik ile ağır hapis cezası dört aşamada infaz edilmeye başlanmış ve müterakki (dereceli) sistem benimsenmiştir. 1937, 1953 ve 1957 yıllarında da yine 13. maddede değişikliğe gidilmiştir.

13.07.1965 tarihinde yürürlüğe giren 647 sayılı Cezaların İnfazı Hakkında Kanun ile birlikte artık modern infaz usulleri benimsenmişti.

Ceza Adalet Sisteminde 1 Haziran 2005 tarihinde yapılan değişikliklerin ardından 5275 sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun yürürlüğe girmiştir. Türkiye'deki mevcut sisteme bakıldığında, kural olarak topluluk sisteminin benimsendiği ancak bazı suçlar yönünden hükümlülerin "tek kişilik" odalarda cezalarının infazının gerçekleştirildiği, bu nedenle hücre sistemine benzer bir durum olduğu görülmektedir. Ayrıca özellikle cezanın belli bir kısmının iyi halli infazı ile birlikte hükümlünün koşullu salıverilme imkânı bulunduğu için Dereceli Sistemin de kısmen geçerli olduğu ifade edilmelidir.

5275 sayılı CGTİHK'nun 25 inci maddesinde yer alan ve ölüm cezasının yerine mevzuatımıza konulan ağırlaştırılmış müebbet hapis cezasına mahkum olan kişinin,

koşullu salıverilme süresine kadar sürekli “hücrede” tutulmasının çok ağır olduğu kanaatindeyiz. Zira 30 yıl hücrede kalan kişinin salıverildikten sonra topluma uyum sağlaması mümkün değildir. Bu nedenle ağırlaştırılmış müebbet hapis cezasına mahkum olan kişinin cezasının belli bir kısmının hücrede, kalanının ise toplu olarak infaz edilmesinin daha uygun olacağı kanaatindeyiz. Aksi takdirde ağırlaştırılmış müebbet hapis cezasına mahkum edilen kişiyi adeta ölüme terk etmiş olmaktadır.